

Liget

2025-8
augusztus

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVIII. évfolyam 8. szám]

SZÓ-BESZÉD

Lányi András A SZÓ ELNÉMUL VAGY MÉGSEM	4
Őri Ádám DEHOGY FELEJTEM	17
Kiss Lajos András VÉGLEGES IRÁNYVESZTÉS VAGY CSAK IDŐLEGES MEGTORPANÁS?	21
Jámborné Balog Tünde MŰVELD A CSODÁT...	26
Kovács Laura GOMOLYGÓ HIDAK	35
Szvetelszky Zsuzsanna A KÖVETKEZŐ CIKLUS	38
Csury Balázs PALAIOLOGOSZ ANDRÁS RÓMÁBAN	42
Csongor Andrea ÖNBECSAPÁS	65
Petres Kincső AZ APA	67
Vörös István AZ EGYETEMSZIGET [19]	71

Merkószki Csilla NEM VAGYOK ELÉG JÓ	84
Gyetvai Balázs EGYEDÜL	90
Taizs Gergő MINT ÖNMAGÁT HORGOLÓ	92
Kiss Dániel BELÉD KÖTÖTTEM	94
Nacsinák Gergely András AZ ARANYMADÁR [1]	96

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Lányi András

A SZÓ ELNÉMUL VAGY MÉGSEM

[SZÓ-BESZÉD]

2025-08-01 | **ESSZÉ, SZÓ-BESZÉD**

Új rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Úgy tűnik, vége a történelem-metafizika hallgatólagos uralmának, annak, hogy a történelem gondviselészerűen célszerűvé és vezetetté teszi életünket, amit a szavak által létrejött történeti konstrukciók, a történelem mint verbális konstrukció legitimál. Vége a történelem-mítosznak, a Nagy Elbeszélésnek, amelynek mélyén mindig egy kivetített, kielégítetlen Grand Self, a történelem-ego, állam-ego stb. ágál. A megalomán, végtelen individuum helyén talán valami véges személyesség maradhat, amiről azonban – emez új kor elején – nagyon keveset tud még a nyugati ember. Ezekben az években szinte látható, amint a Szó elnémul, sok beszéd kíséretében. Csupán megállapítom, minden kritikai pátoz nélkül, hogy az informatikai-vizuális, analfabéta civilizáció felváltja a Szó civilizációját, már csak azért is, mert a tömegtársadalom (ön)szabályozása másképpen – például szavakkal – többé nem oldható meg. A Szó teremtmény, történeti erejébe vetett konszenzuális hitet a történelem utáni közvetlen akció látványa, a tett ahistorikus és megfellebbezhetetlen technikája váltja fel.”

Balassa Péter: *Töredék a korszellemhez*, 1990.

Kedves Péter,

Töredék a korszellemhez című írásod *A kor lelke* című antológiába készült. A Liget ars poeticája, egyik legemlékezetesebb vállalkozása volt ez a kötet: újabb változat az „írástudók árulása” témára, amely mit sem veszít időszerűségéből, ameddig lesznek írástudók és (tehát) lesz árulás. A kötet csoportkép a rendszerváltozás-kori magyar értelmiségről, amint Babits és a Nyugat-nemzedék üzenetére próbálnak válaszolni bő fél évszázad távlatából. Közöttük Európa történetének legsötétebb korszaka.

Mit kezdjenek (innen nézve: mit kezdtünk végül) az öröklött szereppel? Hogyan kerülhetnék el (kerülhették volna el) az újabb árulást? Levendel Júlia esszéjében a pátosz és az önirónia egyaránt veszedelmes túlzásaitól óv. Előtte az én írásom: egy kicsit sok benne a pátosz. Utána a tiéd, a kötet záródarabja: az írástudó kitüntetett szerepének végső tagadása: *„Az írástudók felelőssége/árulása számomra pontosan ugyanannyi, mint egy erdei favágóé vagy egy biogenetikusé vagy egy analfabétáé.”* A szerkesztők, Horgas és Levendel kompozíciós érzékére vall, hogy a kötet ezzel az önfelszámoló kijelentéssel búcsúzik az olvasótól, megfosztva őt még attól a kevéske megnyugvástól is, amit odáig a sok magasröptű gondolat esetleg kiváltott belőle.

bátorság

Három évvel később, amikor *Szabadban* című esszékötetedben a *Töredék* ismét megjelent, el is határoztam, hogy vitába szállok veled. Akkor már lett volna hozzá bátorságom. Bizalmas barátjára az ember nem tud úgy felnézni, akkor sem, hogyha az szellemileg felette áll. Mégsem írtam meg, könnyebb volt megbeszélni veled a dolgot. De hogy akkor mit mondtunk egymásnak, arra sajnos, már nem emlékszem – a szó elszáll (még mielőtt elnémulna).

Azután pedig, még *„az ideológiai forradalmak szörnyű századának végén”* a mi útjaink is elváltak, persze ideológiai okokból. Az *„ítélkező-kritikai pozíciót”* (idézet ezúttal is tőled) elutasító jóbarát kérlelhetetlen ítélete és kritikája 1998-ban végett vetett barátságunknak egy napi politikai (számomra és Karátson Gábor számára életbevágó)

ügyben támadt nézeteltérés miatt. Ez és váratlan, korai halálod lehetetlenné tette, kedves Péter, hogy folytassuk a megkezdett beszélgetést. Eddig ezt hittem legalábbis. És akkor jött ez a felkérés a Ligettől.

Tehát..., hol is hagytuk abba?

Ami a Nagy Elbeszélés végét, vagyis „*a történelem-metafizika hallgatólagos uralmának*” végét illeti, arról, azt hiszem, már régóta ugyanazt gondoltuk: hogy a történelem nem tart semmiféle immanens vagy transzcendens cél felé. (És akkor ez még a legjobb, amit elmondhatunk róla, mert reménykedhetünk, ha másban nem, legalább abban, ami nem látható előre.) Kérdés azonban, hogy egy ilyen Nagy Elbeszélésnek, azaz uralkodó világmagyarázatnak okvetlenül arról kell-e szólnia, hogy merre tart a világ? Nem lehet, hogy a Nagy Elbeszélés lehetetlenségéről, mindenféle Nagy Elbeszélés végérvényes végéről szóló széleskörű egyetértés nem egyéb, mint korunk Nagy Elbeszélése?

mindent kikezdő kétely

A másik, amit tisztázni illene, hogy minek is lett vége igazából? Az egységes világmagyarázat igényének és ígéretének? A

történelemnek? A nyugati civilizációnak? A történelmi idő lineáris (a keresztény üdvtörténettől örökölt) felfogásának? A tudományos haladás diadalútjával kapcsolatos illúzióknak? Még az is felmerülhet, hogy vajon maga a mindent kikezdő kétely mennyivel áll szilárdabb talajon, mint a világnézetek, amelyeket dekonstruálni óhajt? Ebbe most nem mennék bele. Bármiről szólt is a történet, annyi bizonyos, hogy a mi színre lépésünk idején már a végéhez közeledett. Azaz kezdett semmiről se szólni.

Mert a szavakkal történt valami. A huszadik század elején Rilke még így biztat:

*Itt van a Mondható ideje, itt a hazája.
Szólj és Vallj. A megélhető dolgok
inkább elenyésznek, mint valaha, mert
kiszorítja őket a kép nélküli cselekvés... [1]*

Amire itt a költő utal, az ugye pontosan megfelel annak, amiről te is írsz: „*hogy az informatikai-vizuális, analfabéta civilizáció felváltja a Szó civilizációját, már csak azért is, mert a tömegtársadalom féken tartása másképpen – például szavakkal – többé nem oldható meg. A Szó teremtmény történelmi erejébe vetett konszenzuális hitet a történelem utáni közvetlen akció látványa, a tett ahistorikus és megfellebbezhetetlen technikája váltja fel.*” Írásod különös erénye, hogy köntörfalazás nélkül rámutat a civilizációs fordulat kiábrándítóan egyszerű társadalmi okára. A kinyilatkoztatott Tanításba vetett hit, az Írásból merített tudás, az Igazság belátásán alapuló egyetértés, amely idáig teremtette és megtartotta a népeket, többé nem képes igazgatni a későmodern ipari tömegtársadalmat, mert nem alkalmas arra, hogy az egyén viselkedését csereszabatosan hozzáigazítsa a technológiai-gazdasági rendszer működésének kérlelhetetlen logikájához.

Erről állítod, hogy „*a szó elnémul*”, éspedig „*sok beszéd kíséretében*” némul el. Telitalálat. Írhattad volna, hogy a tömegműdiumokon keresztül sokszorosított és felhangosított fecsegés némítja el, azért nem hallatszík többé. Írhattad volna, hogy több ezer egyetem publikációs kényszertől űzött oktatói ontják magukból a nagy semmit, sűrűn lábjegyzetelve.

A régit felváltó analfabéta-civilizáció térhódítását az informatikával és a vizualitással hozod összefüggésbe. Ami azóta történt, ezt az összefüggést is fényesen igazolja. Legutóbbi találkozásunk óta, tehát három évtized alatt az emberiség lényegében leszokott a könyvolvasásról. Az informatikai rendszereken kívül zajló kommunikáció elveszítette a jelentőségét. Az működik csupán, az gyakorol hatást, azt észleljük és arra emlékszünk, egyszóval az *létezik*, ami az adatbázisokban előfordul és amit a Google keresőmotorja a felhasználók milliárdjainak felkínál.

A szavakat megértjük, az információt használjuk. Az információ a dolgokkal bánti-tudás. Nem igényli az értelem-összefüggések felismerését, amit műveltségnek nevezünk. A tudás ismeretté silányulásával párhuzamos folyamat ment végbe a vizualitás terén is. A technikai úton előállított, sokszorosított és célba juttatott vizuális információ ugyanis nem Kép a kifejezés eredeti értelmében. Nem a kép-zelet alkotása és nem testi úton kép-ződik a szem és a kéz közreműködésével. Ami számítógépeinken képként megjelenik, az matematikai műveletek, elektrotechnikai folyamatok végeredménye. A látvány többé nem *nézet*, hanem dolog.

Ez a folyamat szerinted megállíthatatlan és visszafordíthatatlan, a kritikai pozíció vele szemben tarthatatlan, nem utolsó sorban azért, mert maga a Szó jóvátehetetlenül kompromittálódott, *„kétségbeejtően összefonódott a század totalitárius végkifejletével”*. Bírálataid középpontjába jó okkal helyezed az univerzális észigazságok birtokában elevenek és holtak felett kérlelhetetlenül ítélkező modern individuum elbizakodottságát. *„A megalomán, végtelen individuum helyén talán valami véges személyesség maradhat”*, írod azután. Mire gondolhattál? Ugye a megértés-módján-létezőre gondoltál, a hermeneutikai filozófia szubjektumára? Arra a véges, ámde a Másik felé annál inkább nyitott, azaz le nem határolt személyre, aki csakis egymás számára, egymásban és egymás által lehetünk. (Kérlek, bólogass!)

hiányos önismeret

Ezen a ponton azonban az írás gondolatmenete számomra váratlan fordulatot vesz. *„Valami, amire nem számítottunk (...) szelíden beúszik a képbe”*.

Meditációs tapasztalatnak nevezted ezt a valomit, ami *„nem kultúrkritikai, nem agitatív a másikkal szemben, nem választásra kényszerítő alternatívája a „másiknak”* (másikon itt az új, szellemtelen kor szellemét érted), *nem utasítja el azt, amit a Szó uralma utáni kornak lehetne nevezni, hanem benne van, kiegészíti és átértelmezi azt.”* Carl Friedrich von Weizsäcker szavait idézed egy másfajta civilizáció-kritika lehetőségéről, amely megpróbál túllépni a modern és posztmodern Én végletes önzésén, ami – jól látod – nem egyéb, mint ön-féltés, görcsös önvédelem, legfőképpen pedig: hiányos önismeret. Az öko-filozófia ezt a túllépést nevezi Arne Naess nyomán az én tágasabb felfogásának, igazi önmegvalósításnak, transzperszonális ökológiának. Aki szert tesz világon-létünk

valóságos természetének mélyebb belátására, az – Weizsäcker szavaival – *„nem a végső és feltétlenül védelmezendő valóságnak tekinti önmagát, hanem egy szervnek”*, amelyen keresztül és amely által a Lét szóhoz jut, ahogyan azt Heidegger és Merleau-Ponty nyomán az ökofenomenológia képviselői hirdetik. Ennek a felismerésnek, amely szerintem az ökofilozófia lényege, nálunk először Karátson Gábor és Te adtál hangot. Két makulátlan tisztességű, *felelős* írástudó azon kevesek közül, akik hatással, és pedig pozitív hatással voltak koruk szellemi életére.

Ezért nehezemre esik elhinni – akkor se hittem, ma sem hiszem -, hogy komolyan gondoltad, amit a korszellemhez intézett Töredék végén leírsz: *„nem hiszem, hogy az írástudó, a szó embere még mindig kitüntetett személy volna, hogy meg kéne mondania, mi igaz, mi nem, mi volna a helyes és helytelen cselekedet az „alant állók” számára.”* Ez lenne a te válaszod az írástudók árulásával kapcsolatos babitsi kérdésfeltevésre? Hogy ez a kitüntetett szerep többé nem létezik?

A korszellemhez intézett Töredéked a babitsi kérdésfeltevés korszerű értelmére kérdez. Válasza ellentmondásos. Babits igazsága mellett tesz hitet, de nemcsak azt állítja, hogy a szavak elértéktelenedésének korában az írástudók szerepe megváltozott, hanem kétségbe vonja e kitüntetett szerep pusztá létét, és a maga részéről inkább *„a látható csönd újjáteremtő erejének”*, az elcsendesedésnek ad esélyt. A hátralépésnek, ahogy írod, *„hogy jobban lássuk a képet”*, ez ellen nem is lehet semmi kifogásom. De mit keres írásod végén ez a slusszpoén: *„Az írástudók felelőssége/árulása számomra pontosan ugyanannyi, mint egy erdei favágóé vagy egy biogenetikusé vagy egy analfabétáé”*? Ugyan már!

Kicsit szégyenkezem, amikor úgy érvelek, hogy te nem tudsz rá válaszolni, és olyasmit állítok, amit te legalább olyan jól tudsz, mint én. Hidd el, csak azoknak a kedvéért teszem, akik komolyan veszik, amikor írástudók, akik felelősségüket egész életükben halálosan komolyan vették, ilyen kijelentéseket engednek meg maguknak.

Igaz, a Gutenberg galaxist magunk mögött hagytuk és a Föld-úrhajó a Frankenstein-galaxis vonzáskörébe lépett. Amit az értelem uralmának véltünk a természet felett, arról kiderült, hogy nem egyéb, mint az értelem alkotta szerkezetek uralma az emberi természet felett (a többi természetből pedig már csak mutatóba maradt körülöttünk egy kevés). A mesterséges intelligencia azonban továbbra is a nyájember természetes unintelligenciájára építi világuralmi ambícióit; önzés, gyávaság, hatalomvágy működteti – és az írástudók árulása.

Mert a rendszer nem tökéletes: továbbra is nagy számban állít elő olyan szereplőket, akik – akárhogy is nevezik őket és bárhogyan vélekednek önmagukról – munkakörüknél fogva szövegek értelmezésével foglalkoznak, ezért feltételezik róluk, és el is várják tőlük, hogy rendelkezzenek azzal a kiváltságos tudással, amely képessé teszi őket az igaz és hamis kijelentések megkülönböztetésére. Ennek fejében többé-kevésbé kiváltságos helyzetet élveznek, amiért sokan és okkal irigylik őket. E tudás alapján – legalábbis erre hivatkozva – dől el továbbra is, hogy az általad emlegetett favágók kivágják-e az erdőt. Hogy a biogenetikások klónozott báránnyal, genetikusan kódolt emberi képességekkel és laboratóriumban kifejlesztett halálos vírusokkal áraszák el a Földet. S hogy az analfabéták analfabéták maradjanak-e. Ez az összefüggés nem kölcsönös. Léteznek tehát írástudók. A felelősségük kitüntetett és elháríthatatlan. A felelősség elhárítását szolgáló okoskodás pedig elítélendő. Q.E.D. – bocsánat.

félreérthető

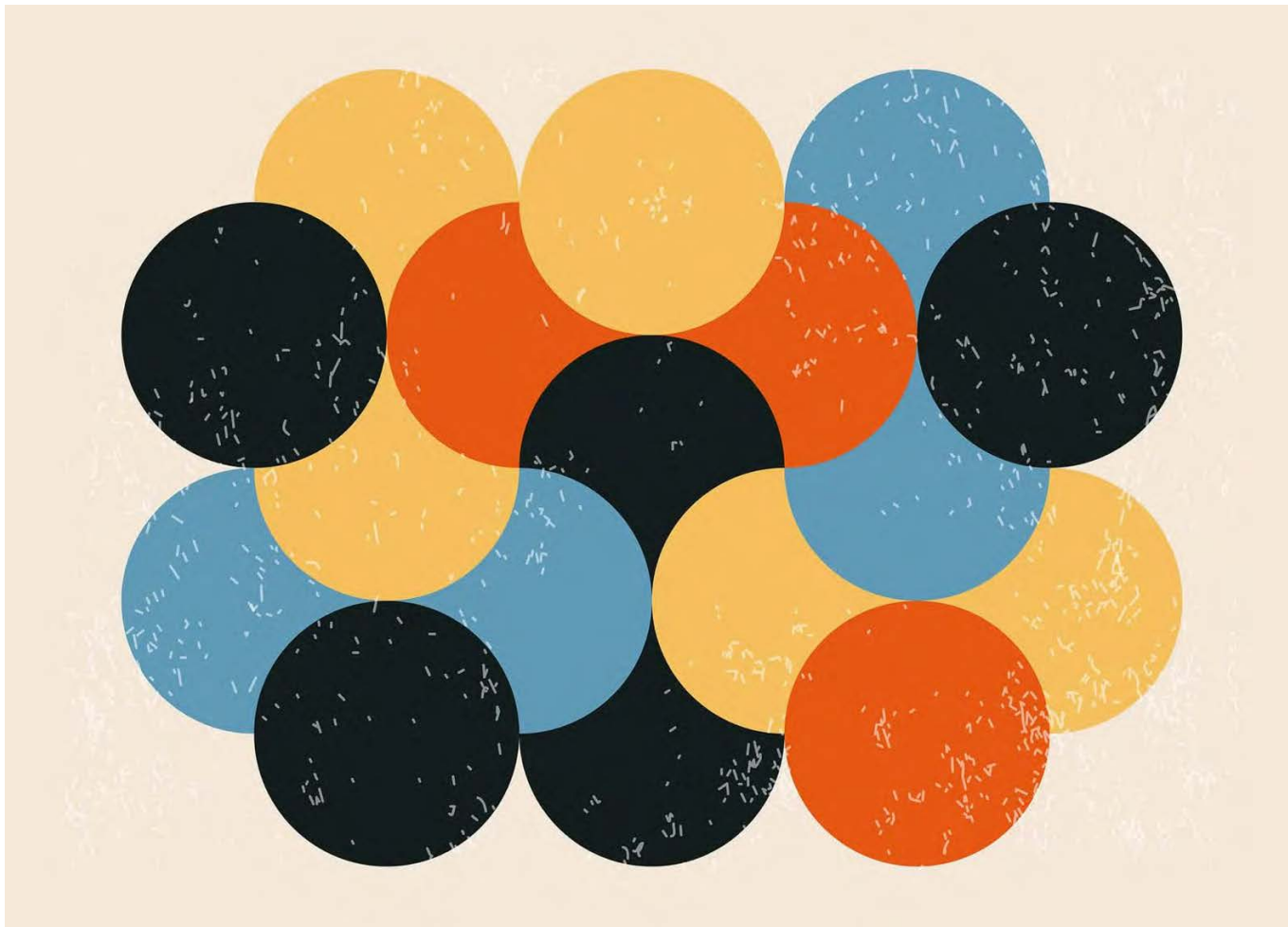
(*Utólagos magyarázkodás*) – miután a te Töredéked is egy utólagos magyarázkodással ért véget. Kedves Péter, harmincöt évvel ezelőtt, amikor ezeket leírtad, mindannyiunk számára világos volt a *szövegkörnyezet*. Reflexióidból az

1989-es rendszerváltozás körül buzgólkodó, ellentmondásos szerepet játszó értelmiségi barátaink viselt dolgait illető, minden bizonnyal helyénvaló kritikádat olvashattuk ki. A mai olvasónak ezt nem kell tudnia. Enélkül viszont álláspontod jócskán félreérthető, ami azért baj, mert maga a kérdés ma ugyanolyan időszerű, mint volt akkoriban. Képzeld el, Péter – elképzelem, hogy elképzeled –, mostanában éppen harmadszor futunk neki annak a bizonyos rendszerváltozásnak. És ha hiszed, ha nem, erősen kísért az elfuserált előzmények kiábrándító tapasztalata.

A Kádár-Aczél rendszer a tiltott-tűrt-támogatott, kitartott, agyonellenőrzött, féligazságokra szoktatott és a hatalommal tolvajnyelven feleselő magyar értelmiségben fontosságának eltúlzott tudatát alakította ki. Nép híján – már csak lakosság voltunk – 1989 után ez a társaság vitte véghez, a pártállam továbbszolgáló élcsapatával együttműködve az államszocialista rendszer lebontását. E munka során kiütköztek súlyos fogyatékoságai: az évtizedeken át kibeszéletlen sérelmek és félelmek léleknyomorító befolyása, ellenőrizetlen előítéleteink és magabiztosan

hangoztatott téveszméink alkalmatlansága a demokratikus nyilvánosság megteremtésére. A te indulatos tiltakozásod ebben a szituációban hangzott el, a népért-nemzetért-haladásért vagy ki tudja, miért viselt történelmi felelősségét jogcímként emlegető, utóbb azt politikai befolyásra és némi készpénzre váltó pályatársak ellenében.

A kétezres években pedig már nem volt, azóta sincs szó egyébről, mint a balliberális és a keresztény-nemzeti (tudom, hogy nincs ilyen, de mit csináljak, ha egyszer mégis van) értelmiség közötti, irgalmat és szellemi különutakat nem ismerő élethalálharcról. Amelynek logikája, úgy vélték, feljogosítja a jobb sorsra érdemes résztvevőket, hogy ki-ki elnézze, sőt, igazolja a maga pártja, az időközben álbaldallá és alsójobbaldallá züllött politikai formációk nemtelen tetteit. Az írástudók többsége besorolt az írni épp hogy tudók, a politikacsináló másod- és harmadvonalbeli értelmiségiek mögé, a szellemi élet pedig ilyen zárványokba szorult, mint amilyenben most mi diskurálunk. Te, mondjuk, egy kicsit halottabb vagy minálunk, de ennek már nincs akkora jelentősége, sőt. Neked legalább még van utókorod, aki olvas és (félre)magyaráz. Lesz-e nekünk?

Közben az oroszok kimentek, a magyarok itt maradtak, az oroszokat visszahívták, a magyarok magyarságát már megint kétségbe vonják: jövőre harmadszor futunk neki nyomorúságunk („a rendszer”) megváltoztatásának. Úgy látszik, még mindig nem jöttünk rá, hogy magunkon kellene változtatni. Azt a kérdést, hogy kinek lesz majd többsége a parlamentben – hogy kinek az utasítása szerint működik majd tovább a parlamenti szavazógép – útszéli mocskolódással, olcsó ígéretekkel, kölcsönös vádaskodással igyekeznek eldönteni. Értelmiségre ehhez semmi szükség: mi magyarok már az Einstein által megjósolt jövőben élünk; a mi háborúinkat nem a tudomány fegyverével, de máris bunkósbottokkal vívják. Azok a sorskérdések, amelyeken az ország jövője, Európa jövője, civilizációnk túlélése múlik, szóba sem kerülnek.

Ha végigtekintek értelmiségi nemzedékünk teljesítményén a nekünk jutott negyedfél évtizedben, nyomban megértem ellenkezéseted. *Ezek* beszélnek az írástudók felelősségéről, egyáltalán: felelősségről? Kivárnak vagy kivándorolnak, könyökölnek

vagy előszobáznak, kölcsönös sérelmeiket, nehezen összehordott kis szemétdombjukat féltékenyen őrzik, egymással szóba nem szívesen állnak. Kaparnak, jut nekik is.

Remélem, nem élek vissza túlságosan a helyzetemmel – szemét kis túlélő, dehogynem, játszod itt az eszed –, amikor szavaidat nem felmentésként értelmezem az írástudók feladata alól, hanem felszólításként. Több alázatra, kíméletlen önvizsgálatra azok részéről, akik nem szégyellik manapság magukra vállalni a szerepet vagy van pofájuk kitérni előle. ^[2]

Mert valakinek mégiscsak el kell mondania a történeteket.

1. Szabó Ede valahogy így fordította le eredetileg a *Kilencedik elégiát*; kötetben már másképpen szerepel, nekem ezt tűnik világosabbnak. ↑
2. A „van pofájuk” idézet a *Bibó temetése* című Petri-versből. ↑
kép | adobe.com

Őri Ádám

DEHOGY FELEJTEM

[SZÓ-BESZÉD]

2025-08-02 | **ESSZÉ, SZÓ-BESZÉD**

Új rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

Szabó Lőrinc: Nefelejcs

*A virágokból először a kék
nefelejcs tetszett: azt a szép nevét
külön is megszerettem, hogy olyan
beszélgetős és hogy értelme van:
szinte rászól az emberre vele,
úgy kér (s nyilván fontos neki, ugye,
ha kéri?), hogy: ne felejts! Többnyire
jól hallottam, egész világosan,
égszín hangját, néha meg én magam
sugtam, vagy nem is sugtam, csak olyan
nagyon vártam már, hogy tán a szívem
szólt helyette vagy éppen a fülem:... De még ha csalog is,
nyugtattam meg magamat, az a kis
segítség semmi, hiszen úgy szeretem;
s dehogy felejtem, nem én, sohasem!*

Olykor az ember nem maga választ verset, hanem a vers választja őt. Pontosabban a vers és az olvasó egymást választják. Szabó versét sem én választottam. A sors a Liget keze által, látszólag véletlenül kínálta fel nekem. Úgy tűnik, az igazi kincsekre mindig a zöldek közvetítésével találok rá.

Először idegenkedve fogadtam őt. Másikat szerettem volna helyette. Egy komfortos Weörest, amiről már tudtam, hogy ismerem és kedvelem. Ezt az új verset is szépnek találtam, páratlanul szépnek, de pont a vakító szépsége miatt a belső értékei, a valódi mélysége homályban maradt előttem. Elérhetetlennek, megismerhetetlennek és rémisztőnek tűnt. Félttem tőle. Egy darabig inkább felé se néztem. Ezt persze rossz néven vette. A versek nehezen viselik, ha mellőzik őket. Különösen a szép versek. Sértette az önérzetét a távolságtartásom. Mondvacsinált, fals örüggyel újból megszólított hát ő maga. Ám ezúttal, talán nem is egészen tudatosan, hajlandó volt egy kicsivel többet megmutatni abból, amit az udvarias, de tartózkodó felszín mögé rejtett. Éppen csak egy szemvillanásnyi ideig mutatta meg e rejtett oldalát, de nekem ennyi is elég volt.

betűről betűre

Ettől fogva én nyitottam felé. Óvatosan csináltam. Az első időkben két újraolvasás között mindig sok idő telt el. Betűről betűre kerültem egyre közelebb hozzá. Figyelve minden egyes rezdülését. Ez persze nemcsak rajtam múlott. Ő is lassan adta magát, de nekem már nem esett nehezemre türelmesnek lennem vele. Miután megláttam egy leheletnyit abból, amit elrejt magából a világ elől, többé nem volt kérdés, hogy végleg elveszek majd benne.

A szerkesztők közben rábólintottak a Weöres versre, de addigra engem már csakis ő érdekelt. Őt akartam, mert tetszett, hogy *„olyan beszélgetős és hogy értelme van”*. Fokozatosan, egyre jobban értettem *„égszín hangját”*, még akkor is, ha olykor csak keveset és talányosan szólt hozzám. Ekkorra már minden érdekelt, ami benne rejtett, ezért egy-egy rejtélyes félszavát is őszinte élvezettel fejtegettem akár több napon keresztül. Így tudtam meg azt is, hogy az ő esetében az *„égszín”* nem a verőfényes napsütés rikító azúrját jelenti, hanem a lenyugvó Nap misztikus szürkés-kékjét. S kár lenne tagadnom: *„azt a szép nevét külön is megszerettem”*.

Csendesen, lesütött szemmel kezdte megosztani velem apró titkait – egyre többet és többet. *„Néha meg én magam sugtam”* neki valamit, csak úgy halkan, magamról. Apránként végül megszelídítettük egymást egészen. Én minden ékezetének belső titkára nyitva álltam, ő pedig hagyta, hogy immár a maga teljességében, cenzúrázatlanul olvassam. Katartikus volt, ahogy e kölcsönös megértés nyomán egymáséi lehettünk. Olyan közel kerültünk egymáshoz, amennyire csak lehetséges egy vers és az ő olvasója között. Csillogott a szemem, amikor olvashattam – ő pedig betűit játékos kis delfinként ugrasztotta ki a papírlap tiszta fehér vizéből, valahányszor megérezte, hogy figyelem.

délibáb

Fájdalom, a felhőtlen egymásra találás nem tartott sokáig. Először tőlünk független okok álltak közénk, amikor olyan helyre utaztam, ahová nem vihettem magammal. Emiatt sokszor fejből kellett

felidézmem, amikor nem lehetett velem, hogy egyszerűen csak magamhoz húzzam és szemérmetlenül beleolvassak. Olykor annyira hiányzott, újrapcsolódásunkat *„olyan nagyon vártam már, hogy tán a szívem szólt helyette”*. Távollétében, róla ábrándozva is képes voltam egyfajta délibábként érezni tintájának különleges illatát, papírrostjainak földöntúli érintését, lapjainak érzelmekkel teli susogását. Később már belőlünk fakadó okok, belső szövegértelmezési bizonytalanságok keltettek mesterséges távolságot közöttünk. E bizonytalanság-özön egyre gyakrabban kezdte ki egységünket, és olykor már azt sem tudtam, *„képzelem-e vagy tényleg csalog, neki, a neve mondásával?”*

Aztán egyszerre azon kaptam magamat, hogy nem értem. Riadtan pásztáztam a szavait, de többé már nem álltak össze azokká a mondatokká, amiket korábban oly sokszor kiolvastam. Magam előtt is szégyelltem, de egyre többször kellett értelmező szótárt használnom, hogy továbbra is olvasni tudjam. *„De még ha csalog is, nyugtattam meg magamat, az a kis segítség semmi, hisz úgy szeretem”*. Minden bizonnyal ő sem találta már a betűk megfelelő sorrendjét ahhoz, hogy a segítségükkel újra kapcsolódni tudjon hozzám.

Éjjel-nappal értelmetlen szimbólumok sorozata fölött görnyedtem, miközben ő könnybe lábadt lapjaival kereste a tekintetemet, ami a legegyszerűbb betűkombinációit sem volt képes többé dekódolni. Újabb és újabb, sikertelen próbálkozásaink, hogy ismét kapcsolódjunk egymáshoz, végül teljesen elcsendesedtek. Azt hiszem, nincs irodalmár, aki meg tudná mondani, hogy e köztünk feszülő némaság pusztán átmeneti vagy most már mindörökre szól. Egy új szövetség vers és olvasó között talán még lehetséges. Ha pedig mégsem, én már akkor sem felejtsem el őt, *„dehogyan felejtsem, nem én, sohasem!”*

kép | pixabay.com

Kiss Lajos András

VÉGLEGES IRÁNYVESZTÉS VAGY CSAK IDŐLEGES MEGTORPANÁS?

2025-08-10 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Új rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

A huszadik század rádöbbsentett, hogy az emberi értelem kettészakadt: arra, ami a régi világképp alapján mint érzékletesség felfogható, és arra, amit ezen a világképen felnőtt látásmódunk nem tud elfogadni. Látásmódról beszélek, nem a fizikusok képileg követhetetlen sokdimenziós világáról, nem a bizonytalanság, pontosabban a

meghatározhatatlanság fogalmáról, ami mindig is fogalom marad, sohasem lehet kép a képeken felnőtt emberiség számára. Idegenek vagyunk ebben a világban, elvesztettük biztonságunkat. Elvesztettük a nyelvet, amelyen valamennyien megértettük egymást. Elvesztettük a művészetet, amely mindannyiunk érzelmeit kifejezte és felfokozta. Elvesztettük a hit lehetőségét, a Teremtés látszólagos megérthetőségét és átélhetőségét, egymás közötti kapcsolataink természetességét. Most, a huszadik században veszítettük el ártatlanságunkat, most éljük át azt a veszteséget, aminek a bibliai Bábel története egyszerre előrevetítése és jelképe. (Beney Zsuzsa: *Adósunk a szavakkal*, 2000)

Stefan Zweig a „biztonság aranykorának” nevezte Európa első világháborút megelőző évtizedeit, ami „boldog békeidőként” maradt meg a történelmi emlékezetben. 1914-ben azonban minden megváltozott. A kor legintelligensebb és legnagyobb befolyású költői, írói és filozófusai lelkesen üdvözölték a háború kitörését, köztük Thomas Mann, Max Scheler, Sigmund Freud, Guillaume Apollinaire és még sokan mások. Mi történt itt? Megbolondult az egész világ? Még száz évvel később is szinte megoldhatatlan rejtélynek tűnik a megszállottság, ami magával ragadta ezeket a kiváló elméket. A kétezres évek elején a német filozófus, Hans Joas úgy fogalmazott, hogy a háborút lelkesen üdvözlő értelmiségiek között „racionalisták és irracionalisták, idealisták és antiidealisták, neokantiánusok, életfilozófusok, pragmatikusok egyaránt megtalálhatóak voltak, s még a marxizmus sem tette immunissá képviselőit a háborúhoz fűzött reményekkel szemben.” Az általános zavarodottság kora köszöntött be ekkor, amelyben a bizonytalanság érzése keveredett a beteges aktivizmussal. Miképpen Beney Zsuzsa fogalmaz: „az ember fizikai világképe megváltozott, és mindaz, ami végtelenbe vesző múltjának lényegét jelentette, a világ törvényeinek kiszámíthatósága összeomlott.”

a másik ember tekintete

Jean Baudrillard már ötven évvel ezelőtt is pontosan látta ennek a változásnak a lényegét, és az antropológiai elbizonytalanodás korszakaként határozta

meg a 21. századot. Rövidesen mások is csatlakoztak a francia filozófus

helyzetértékeléséhez, és azt vizionálták, hogy hamarosan eljön az az idő is, amikor szinte lehetetlen lesz az ember és a gép, a „természetes” és „mesterséges” intelligencia között különbséget tenni. Eltűnik a másik ember tekintete; a Másik nem lesz többé visszaverő felület. Az „öntudatot az a veszély fenyegeti, hogy az űrbe sugárzik,” mondja Baudrillard. Mivel már nincsenek kapaszkodóink, az egyén szempontjából vagy az áttekinthetetlen és irracionális sokféleség, vagy az „érzéstelenített”, zárt rendszerek logikája irányítja a világot. Ez a paradox kettősség érvényes a személyközi kapcsolatokra is. Egyébként mindkét opció elkeserítő. És nem is csak a valláshoz közömbösen viszonyuló művészek, filozófusok és társadalomtudósok látják ilyen összekuszáltnak az emberi életet, de még hívő embertársaink közül is nem kevesen vannak, akik hasonló kordiagnózist állítanak fel. A református teológus, Csoma Judit Margit írja: „A modern társadalom gyors életritmusa, a már-már követhetetlen technikai fejlődés elrabolta az embertől azt az időt, amire a változásokhoz való alkalmazkodásra szükség lett volna. A kollektív tradíció, a kultúra, a nevelés, a családok összetartása, de az egyház, az iskola megtartó erői is messzemenőig elvesztek. Az ember a szabadság irányába törekszik, de a szabadsággal magára vállalja a bizonytalanságot, a védtelenséget, a létszorongást is.”

A biztonságunkat garantáló egyszerű és mindenki számára érthető szabályok nélkül elveszettnek érezzük magunkat. Természetesen – legalábbis a modernitással kezdődően – az is az evidenciák körébe tartozik, hogy a normák és a szabályok nem abszolút érvényűek, időről időre változtatni, alakítani, illetve ahogy mondani szokás: a „kor követelményeihez kell igazítani” őket. De ahhoz, hogy értelme legyen a változtatásnak, tudnunk kell, hogy *mi az, amit változtatni akarunk*. A modern oktatás válságát elemző egyik írásában Hannah Arendt már a múlt század közepén figyelmeztetett az állandó reformok erőltetéséből fakadó veszélyekre. Szerinte csak a hagyományokat tisztelő, konzervatív alapokon nyugvó oktatás és nevelés lehet eredményes. Hiszen az ilyen szellemben nevelkedő fiatalok, ha felnőttként valami *újat és mást* szeretnének csinálni, ami egyébként természetes igénye minden nemzedéknek, tudniuk kell, hogy mi az, amihez képest változtatni szeretnének a világ állapotán. A kiindulópont tehát mindig a konszenzus kell legyen. Például nem árt legalább átmeneti érvényességű egyességre jutni az olyan kérdésekben, hogy hol húzódik a határ a szabadság és a szükségszerűség, a jó és a rossz, az igaz és a hamis között. A határmegvonás parancsának mindig ott kell „lebegnie” a fejünk fölött. Erről értekezik Régis Debray is *A határok dicsérete* című könyvében. Ő ugyan elsősorban a nemzetállamokat egymástól elválasztó határok fontosságát hangsúlyozza, de ezen kívül még sok másról is ír. Például, hogy a szent fogalma szükségképpen magában foglalja a határmegvonást, hiszen szentélyek létesítése egyszerűen elképzelhetetlen lenne a szent és a profán terek elhatárolása nélkül. A határ, illetve a határmegvonás egyaránt alapvető eleme a politikai és a vallási életnek. A gondolat, hogy az egyik helynek el kell különülnie a másik helytől, ugyanúgy jelen van az építészetben, mint a vallásban. Ahol megszentelt hely van, ott egyúttal a külvilágtól elhatárolt terület is megjelenik, hiszen ez az, ami védelmet biztosít a szentségnek. A közösségi élet és a magánélet autonómiája ugyancsak megköveteli az elkülönülést. Az emberi bőr is olyan határ, amely a szervezetet elválasztja a környezettől. Persze a bőrünk nem kagylóhéj, amely teljesen elzárja a rajtunk kívül lévő világot, hanem egyfajta „interfész” a szervezet és a külvilág között. Nem „vízálló függöny” és nem is áthatolhatatlan fal. „Amíg a fal lehetetlenné teszi az átjárást, a határ csak szabályozza a mozgást.” A határ valójában egyfajta szűrő, ami lassítja az átjárást, de nem akadályozza meg, írja Debray. Végso soron minden határ egyszerre gyógyír és méreg.

Az a fontos, hogy mindig megtaláljuk a megfelelő adagolást. De vajon megtaláljuk-e azt a nyelvet, amelyen megértjük egymást, teszi fel a kérdést Beney Zsuzsa. És ha szerencsénk lesz, és megtaláltuk ezt a közös nyelvet, vajon megegyezésre juthatunk-e abban a kérdésben, hogy hol húzódik a határ gyógyszer és mérreg között?

kép | vecteezy.com

Jámborné Balog Tünde

MŰVELD A CSODÁT...

[SZÓ-BESZÉD]

2025-08-15 | ESSZÉ, SZÓ-BESZÉD

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

Tóth Árpád: RÍMES, FURCSA JÁTÉK

Szeszélyes, bús ajándék
E rímes, furcsa játék,
Ó, zokog, bár negédes –
Fogadd szivedbe, édes!

Mert csupa szívbe vert seb
Vérszínezi e verset,
Mint halvány őszi rózsza
Szirmát az őszi rozsdá.

De lásd, egyebem nincsen,
Se birtokom, se kincsem,
Nem adhatok tenéked,
Csak ily borús zenéket.

Szebb volna büszke kastély
Termén egy fényes estély,
Vagy lágy keréken zajló
Kocsidba drága pejlő...

Vagy elrobajló fülke
Ringó pamlagján dűlve
Elnézni, merre foszlott
A sok távíró-oszlop...

Vagy űzni falka fűrtjét,
Hallani hallali kürtjét,
Míg elfakul porosra
A frakk vidám pirossa...

Vagy tán az volna szebb lét:
Nézni istennők keblét,
Hol antik ívek árnyán

Mereng sok régi márvány...

Vagy Svájcban lenni vendég:

Csodálni naplementét,

Vagy vinne halk fedélzet,

Hol a banános dél szebb...

Ó, mind e rím mi kába,

Ó, mind e vágy hiába,

Nekünk, két árva rabnak,

Csak sóhajok maradnak...

De hallgasd most e verset,

E torz kedvvel kevertet,

Zsongítson furcsa hangja,

Mint füstös képü banda:

Itt flóta, okarína

S hegedük soka rí ma,

Száz hangszer, minden rím más,

S vén bánatom a prímás.

Ízzék a dal duhajjá,

Csattanjon vad csuhajjá,

Majd haljon el sohajtón,

Fejem öledbe hajtom.

Csönd. Ajkaim lezárva.

Ringass: árva az árvát,

Így, sírj csak, rámhajolva,

Meghalni volna jó ma...

Hetek óta keresem az okát, hogy miért nem hagy nyugton Tóth Árpád *rímes furcsa játéka*nak szívfájdító gyönyörűsége annak ellenére, hogy elemzői és magyarázói közül többen a benne felsorakozó képek groteszkségét, sőt, karikatúra-jellegét emelik ki a vers élve-boncolásakor, vagy leszűkítik egy reménytelen élethelyzet metaforájára, netán egy könnyed, nosztalgikus költői játékra (ahogy a címben utal rá a költő is), és mindezek bizonyára fel is lelhetők benne itt-ott, de nem adnak magyarázatot az elementáris hatásra, amit olvasójában – ez esetben bennem – ébreszt.

Naponta kelt – mint vízbe dobott kő – egyre táguló köröket: emlékek, asszociációk gyűrűzik körül, naponta visz egyre mélyebbre és messzebbre; sodor messze... messze, de nem Babits logikus rendbe szerkesztett, katalogizált tájaira, hanem a múlt szeszélyes és személyes örvényeibe.

Persze, az olvasás nem a legmegfelelőbb kifejezés a *rímes furcsa játékkal* kapcsolatban, hiszen nem az értelmünkön keresztül közelít meg minket. Ránk tör és eláraszt, mint a szerelem, bőrünket bizsergeti, tört forgat bordáink között, édessége, a méz ősi, urali ézessége, az *Ómagyar Mária siralom* kódexbetűiből kibontva érzékszerveinken keresztül vesz birtokába: emlékképeket láttat, íze-illata, állaga van, miközben késélen táncol érzélgés és érzelem, szenvedés és szenvedély, negédes és édes, élet és halál között.

szecesszióval nyakonöntött romantika

Kihalóban lévő generációnk – a mai
nyolcvanasok-kilencvenesek
nemzedéke – mindannak égi mására
rátalál ebben a különös, szecesszióval
nyakonöntött romantikában fogant

versben, amit kisgyerekként öntudatlanul magába szívott felmenőinek a 19. század
derekáig visszanyúló, nyelvi- és viselkedésbeli hagyományként rátestált emlékeiből.
Hiszen nagyszülei – tanár és nyomdász nagyapja, kántor és iparosodó
parasztcsaládból érkező nagyanyái – a kiegyezés utáni évtizedekben születtek,
egyidőben a Nyugat első nemzedékével!

A veretes szavak, különleges szókapcsolatok, és a Tóth Árpád tollán különös értelmet
nyert és klasszikussá nemesedett enyhén avított jelzők és ragok felidéznek kamaszkori
olvasmányainkat a könyvínséges, negyvenes-ötvenes évekből, amikor az új hatalom a
múlt végleges eltörlése végett képletesen elégette, a valóságban tonnaszámra
zúzdába küldte a köz- és magánkönyvtárak könyveit, és mi, akkori gimnazisták faltuk
a születte ládákból, poros padlásokról, dohos kamrákból titkon előkerült ósdi
regényeket, régi füzetes ponyvákat, a Vasárnapi újság 20. század eleji egybekötött
példányait, színlapokat, és lapoztuk hajdani divatlapok szakadozott metszeteit a
falkavadászatok századokon és határokon átívelő *hallali* kürtszavával fülünkben, és a
rókákat űző gavallérok frakkjának porosra fakuló *pirossával* szemünkben.

A múltból feltoluló érzelmek, képek és nyelvi jelenségek (mint az *ajkaim lezárva* vagy
a *vérszínezi e verset*) kézzelfogható közelségbe hozzák magántörténelmünk olyan
mozzanatait is, amelyekre közvetlen utalás alig van vagy nincs is a versben, legfeljebb
a költő életrajzából és a kor ismeretéből következtetünk rájuk, mint tízesztendő
apám iszonyatára, mikor e *rímes furcsa játék* születésének évében végignézi
legfiatalabb, tüdőbajos nagynénje véres halálát.

De felötlenek más párhuzamok is.

Bár kisgyerekkorunkból hozott, sőt, elődeinktől örökölt emlékeinkben a *büszke kastély termén* nem rémlik fényes estély, de gyertyafényes vacsorák ígérete – ezüst evőeszközös, damasztyszalvétás, bécsi porcelános terítéssel, elegáns vendégsereggel – igen. És négy esztendősen pullman-kocsi *ringó pamlagján dülve* is utaztam anyámmal, és a gőzösről leszállván *lággy keréken zajló* konflisban is ültem az előtttem kocogó pejlovat csodálva, mikor még híre-hamva sem volt taxizásnak.

A *füstös képmű banda* száz hangszere pedig visszamuzsikál több mint nyolc és fél évtizeddel ezelőttre, amikor gügyögni épp csak elkezdő koromban anyám énekkel altatott esténként. Repertoárjában sok dal szerepelt, közülük azonban csupán egyetlen töredék maradt meg olyan elevenen bennem, hogy halkan simogató lággy szopránján eredetiben hangzik fel ma is fülemben, ha rá gondolok. Mintha itt és most énekelné a *ladiladilom, sárga liliomot*, míg a refrént megelőző rövid és vad sztorira már csak elmosódott szuvenírként emlékszem. (Ennek a szelektálásnak bizonyára megvannak a szakszavai az irodalomelméletben és a pszichológiában is, de azok inkább elkendőzik a lényegét, mintsem közelebb hoznák, mert csupán magyarázzák, nem művelik a csodát, ahogy Nagy László *Hegyi beszéde* szerint kellene!)

alussza mély magzatálmát

A *ladiladilom, sárga liliom* fragmentumnak
valójában semmi köze nincs a
hozzátartozó dalszöveg zanzásított
drámájához, ami a *cigányok sátora*

kigyulladásáról, a bennégett vajdáról és *zimberi-zombori szépasszony*-lányáról, valamint az elbeszélő sajnálkozásáról szól, és amire csak közvetve emlékszem, anyám hangján megszólaló eredetijük már tudatalattimba süllyedve alussza mély magzatálmát, mindazzal az ősi tudással és emlékanyaggal együtt, amely az újonnan szerzettekkel meghatározza *egyedüli példányságomat*, egyszersmind be is olvasztja a múlt végtelen, anonim közösségébe, ám a *ladiladilom* titokzatos jelszava, vagy inkább varázsigéje felold minden tilalmat és mindenestül rám zúdítja a múltat.

Én is altattam gyerekeimet pólyás koruktól, de versekkel, mert a dalokat, bármennyire szeretem a *Téli utazást* vagy az *Ej-haj gyöngyvirágot*, nem tudom reprodukálni: köznapi nyelven szólva botfülem, választékosabban kifejezve csak belső hallásom van. Ezért ringattam olyan versekkel álomba őket, amelyek iskolás koromtól belém ivódtak nyomdász nagyapámtól örökölt kedvenceimből: Kosztolányi *Mágiájából*, a *Szegény kisgyermek panaszaiból* és Somlyó Zoltán *Északra indulok* című köteteinek 1912-es első kiadásából. Versekkkel, melyek sorait nagyapám fürge ujjai szedtek kicsiny ólombetűkből a múlt század tízes éveiben az egykori békéscsabai Tevan nyomdában.

Most látom csak, hogy milyen közeli rokonságban vannak a megjelenésük után több évvel született – ámde általam csak sok évtizedes késéssel megismert – *Rímes furcsa játékkal*, és azokkal a régi gyerekmondókákkal is, amelyek nagy részét szintén nem gyerekeknek szánták, ősi varázsszövegek töredékei bujkálnak bennük, mint Weöres Sándor és Pásztor Béla tudat és tudattalan határán billegő, ésszel fel nem fogható asszociációkra épülő, közösen teremtett négysorosaiban is.

Unokáimat már a *Holdaskönyw*vel is altattam és Apollinaire *kikericseivel*, a *halni készülő nagy réttel*, az *idő szagával* és a letépett *hangaszállal*, de újra és újra közéjük csempészttem a tinédzser-koromat megigéző, nagyapámtól örökölt mantráimat, és pilláik végül olyan versekre csukódtak le esténként, mint a *Régi szerelmes levele* vagy a *Züllött lantos szerenádja*.

központozás nélkül

*Én úgy szeretlek a cigarettához és a szalonkabáthoz
te vagy a hit... duruzsoltam lányaimnak és
kisfiamnak központozás nélkül, meg azt, hogy ó
hölgyek hölgye délvirág ó völgyek völgye mély világ
te sírkő fölé vont világ nézd most jön fel a holdvilág, és álmaikon holdsütötte tájak
képe úszott át és hallgatták a szívük zajait, amikor még beszélni se tudtak, sőt azután*

is, de soha nem kérdezték meg később, hogy mi az *a szalonkabát*, vagy hogy mit jelent az a sor: *hűvös éjben zúg a vér csantavér csantavér*, ahogy én sem kérdezősködtem a *ladiladilom sárga liliomról* anyámtól.

Ezek megkérdőjelezhetetlen evidenciák voltak, mint az, hogy nappal világosság van, éjszaka pedig sötét, és belénk épültek mint mérce és mérték a költészetben. Nem kellett hozzájuk magyarázat: a szavak maguk művelték a csodát.

S hogy *a Rímes furcsa játék* csak most tört be etalonjaim sorába, annak egyszerű oka van: Tóth Árpádnak nem jelent meg kötete Tevanéknál, így nem került föl nagyapám rozoga könyvespolcára sem.

kép | vecteezy.com

Kovács Laura

GOMOLYGÓ HIDAK

[SZÓ-BESZÉD]

2025-08-23 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Aki mondani akar valamit: akár a köznapi mondanivalót, akár a költészetben nagy és lényeges dolgot, az tudja és érzi, vagy legalábbis tudnia és éreznie kellene, hogy akihez szól: egészen más valaki, hogy a szavai hatalmas, áthidalhatatlan úrt hidalnak át, hogy a kimondás és megértés a világ két vége. Az ember szemben áll a világgal, és

benne él a világban: az egyén egysége és a világ végtelen sokfélesége között ott tátong az áthidalhatatlan szakadék. És mégis mi egyéb az ember szellemi élete, mint hídnek az építése e fölött a szakadék fölött, a szörnyű végletes ellentét kiegyenlítése, az állásfoglalás az egészen mással szemben, a megismerkedés az egészen idegennel?”

Honti János: *A mese világa*, 1937.

Mióta olvastam Hontiról, a „meséket ajándékozó, kajla, dadogós, imbolygó angyal-látogató”-ról ^[1], máshogy esnek a szavak. Az élet értelmét kutatók, ehhez mit szóltok: hídépítés? Igen, lenyűgöző, hogy két, szükségszerűen másképp huzalozott ember – még ha a végsőig hasonlítanak is – tud úgy *eszmét cserélni*, hogy valami ténylegesen átmenjen a túloldalra. Kinyilatkoztatni nem elég, a mondatok kapcsolódást keresve úsznak körbe, töltögetik a két entitás között húzódó végtelen űrt. „Áthidalhatatlan”, mégis történik valami. Milyen magától értetődően nyugtázza Honti ennek a monumentalitását. Hogy amikor megpróbálok valamit átadni – mint egy színültig teli bögrét, kilögybölés nélkül, a legkisebb veszteséggel –, a lehetetlent kísérem meg. Mégis odanyújtom a gondolatot, mert ott az állandó, elemi igény: a személyes világtapasztalásból kihámozni és megosztani az elbeszélhetőt.

ott kotyog a beszéd

Nem azért, hogy ki legyen mondva, papírra legyen vetve: nevezhetem művészetnek vagy kommunikációnak, akár hablatyolásnak is, de öncélúnak semmiképp. Nem mindegy, fülel-e valaki

a túloldalon, sikerül-e érintkezniem azzal, aki és ami nem én vagyok. A közvetítés szándékában meglazul az egyén-világ ellentét, az elszigeteltség és a teljes megértés végletei között ott kotyog a beszéd, a beérkező üzenetek pontatlansága, az *önmagunkon túl* megismerésének lehetősége. Beszélünk és hallgatunk. A duruzsoló hangzavarban egyik nekifutás sem felesleges, a különféle valóságok egymásra rétegződéséből születnek a kapcsolódás átjárói, gomolygó, formát kereső hidak a szakadékok felett.

Aki saját tükörképének tekinti megszólítottját, már a gondolat megfogalmazásakor elbukik. Még ha egyirányúnak tűnik is a kommunikáció, muszáj tudomást venni az autonóm Másikról, arról, hogy ő „egészen más valaki”. De megtalálni a *megfelelő* szavakat... mit jelent ez egyáltalán? Leírni nem, csak felismerni tudom, ott, a pillanatban, az arc hirtelen átrendeződésében, ahogy a vonások hálásan igazodnak a váratlan kapcsolódásélményhez. A világ két vége, a kimondás és a megértés hirtelen összeér, szívdobbanásnyi szünet, és a távolság visszaékelődik. Megint a szemközi szirt felé hahózunk. Nem baj, zajlik a hídépítés: „mégis mi egyéb az ember szellemi élete”?

1. Levendel Júlia: ***Földön futó füst*** (1999). Budapest, Liget ↑
kép | vecteezy.com

Szvetelszky Zsuzsanna

A KÖVETKEZŐ CIKLUS

[SZÓ-BESZÉD]

2025-08-19 | JEGYZET, SZÓ-BESZÉD

Rovatunkban olyan műalkotásokhoz vagy műrészletekhez kértünk szerzőinktől jegyzeteket, amelyek a nyelv és a beszéd témáját járják körül.

„Mindig a viszontagságok maradnak meg a történelem emlékezetében. Valami ösztönös meggyőződés mégis azt súgja, hogy az életöröm, derűs boldogság és édes nyugalom végösszege, ami az embereknek valamely korszakban osztályrészül jutott,

nem nagyon különbözhet más korokétól. És a késő középkor boldogságának fénye nem is tűnt el teljesen: még mindig él a népdalban, a zenében, a tájképek nyugodt távlataiban és az arcképek komoly vonásaiban.

Mégis, a tizenötödik században még nem volt szokás – talán azt is mondhatnánk, még keresték a megfelelő hangnemet -, hogy hangos szóval dicsérjék a világot és az életet. Aki komolyan szemügyre vette a dolgok folyását, és ennek tudatában formált ítéletet az életről, az bizony rendszerint csak a szenvedésről és a kétségbeesésről emlékezett meg. Az ilyen megfigyelő úgy látta, hogy az idők a végükhöz közelednek, és minden földi dolog pusztulása már-már elkerülhetetlen.”

(Johan Huizinga: *Őszi középkor*, Balogh Tamás fordítása)

Huizinga mondatai ráébreszthetnek, hogy amit történelemnek hívunk, az valójában válságok krónikája. A jólét, a béke, az apró örömök nem kerülnek bele a történelemkönyvekbe, mert nem tartjuk őket „eseménynek”. A történelem a szenvedést jegyzi fel, nem a boldogságot. A boldogság nem robban, nem hagy romokat, nem hív tanácsadókat: a tragédiát lehet értelmezni, elemezni, doktorálni belőle – a nyugalmat nem érdemes publikálni, nem hoz impakt faktort.

alkalmazkodóképesség

Az emlékezet – legyen egyéni vagy kulturális – reprezentatív mintavételezés helyett szelektív torzításon alapul. A kognitív rendszereket evolúciós szempontból a túlélésre

optimalizálták, nem a történeti pontosságra. A fájdalmas, veszélyes vagy megrendítő eseményekhez kapcsolódó emlékek mindig előnyt élveztek az idegrendszer figyelmi hierarchiájában: ez nem csupán pszichológiai jelenség, hanem adaptív stratégia. A sikeres túléléshez fontosabb volt megjegyezni, hogy mitől kell félni, mint hogy mikor volt jó. A 15. századi ember által érzékelt világvége-hangulat kulturális szempontból kognitív előítélet eredménye is lehet. Ha egy civilizációs modell (pl. a középkori világkép) eléri alkalmazkodóképessége határát, az abban élők természetes módon érzékelik úgy, hogy „az idők a végükhöz közelednek”. Valójában azonban nem a világ vége közeledik, hanem egy komplex adaptív rendszer eljutott a reorganizációs fázisba – a kultúrák és intézmények evolúciója éppen úgy működik, mint a biológiai evolúció: periódusosan fellépő stabilitásváltásokon keresztül.

Történelmi fordulópont? Nem. A rendszer lüktetett, alkalmazkodott, a világ nem omlott össze, csak szokásosan megváltozott. A kor embere pesszimista volt: úgy érezte, hogy vége a világnak. De nem volt vége, sőt, éppen akkor kezdődött valami új – a reneszánsz, a reformáció, a modern világ előszobája. A pesszimizmus voltaképp egy rendszer-összeomlás előérzete volt. Ilyen a rendszerlogika: amikor egy adott paradigma kifulladásra jut, az emberek összeomlásként érzékelik. A régi már nem működik, az új még nem látszik: ez a vákuum mindig ijesztő.

És Huizinga pontosan ráérez: mindeközben az életöröm nem tűnik el, csak nem hangos. Ott van a népdalban, a tájképben, a hétköznapi. És amikor a régi rendszer összeomlik, ezek az apró örömök válnak új alapokká, ezekből indul el a következő korszak. Ezért kell értenünk, mi történik ma: a jelenlegi globális gazdasági és társadalmi rendszer is a kifáradás jeleit mutatja, az emberek nem érzik komfortosan magukat benne, mert nem az ő igényeikre válaszol. A következő ciklus most formálódik: kérdés, hogy ki tud időben alkalmazkodni. Aki csak a szenvedést látja, lemarad, aki azonban a csendes mintákat figyeli – a társadalmi elvárások átrendeződését, az új értékrendek kialakulását –, az megértheti, merre tartunk.

Huizinga szövegrészlete így nem a múlt értelmezése – hanem figyelmeztetés: felismerjük-e, mikor vagyunk épp az átmenetben. A népdal, a tájkép pedig valójában információhordozó is, amely kódolja a pszichológiai stabilitást, amit alig dokumentált a történelem. Így az öröm tudásként mégis továbböröklődik: nem genetikai, hanem kulturális úton.

Egy korszaknak nemcsak a kiáltásait, de a suttogásait, a kuncogását is meg kell hallanunk.

Csury Balázs

PALAIOLOGOSZ ANDRÁS RÓMÁBAN

2025-08-04 | NOVELLA

Beszívta, majd lassan kifújta a hideg levegőt, amelyet csak farsang előtti napokban lehel Lombardia és Romagna. Ahogy gyalogolt, néha maga mögé nézett, legyen ideje arrébb lépni, ha éjjeliőr vagy holdkóros közeledik a sáros lépcsőn. Már lement a Nap, köhögése visszhangzott a sikátor boltívein.

Hírek szerint az ismert világ nagy részét bejárta, mielőtt Rómába érkezett Palaiologosz András címzetes bizánci, római és trapezunti császár. Cézároknak ágyékából származott, minden felmenője, akit ismert, a konstantinápolyi palota piros szobájában született, és jogait a régi köztársaság diktátoraitól számolta. Bizánc egykor nagy ország volt Szerbia és Egyiptom között, Heliogabalus, a hermafrodita császár alapította, szeszélyében kettéosztván a Római Birodalmat. Miután a törökök elfoglalták, a Palaiologosz család előbb Korfura menekült, majd András onnan is tovább, felnőttkorát a nála szerencsésebb királyok kegyelemkenyerén töltötte. Abban az időben a francia király hadjáratot indított Itáliába, hogy elfoglalja az örökségének számító nápolyi királyságot. András a hírről Rómába ment, hogy alamizsnát, életjáradékot, udvari állást kérjen a Párizsban kormányzó Bourbon és Orléans pártoktól, vagy nevét és címét örökre eladja pénzért, mint a perzsa főhercegnő, Drypetis, aki eltartási szerződésért kótyavetyélte el szüzességét Nagy Sándornak.

A római házak homlokáról cégérek vagy védőszentek figyelték a járóelőt: megkötözött krisztusok, székesegyházat tartó püspökök, az utca végén egy tuskós faloszú sárkányölő. Palaiologosz elnehezülve lépkedett a bőséges vacsora után, éppen a Vatikánból jött, ahol a pápa kérte, hogy vendégül láthassa.

– Ne gondold rongyrazónak – mondta, amikor asztalhoz ültek. – A katolikusok farsang előtti kövér csütörtököt ülnék ma, Majestad.

VI. Borgia Sándor pápa spanyol volt, kerek, ügyvéd, műkedvelően finom, de obszcén turkáláshoz szokott halászfőnök kezekkel. Egy szilvát dobált egyikből a másikba, majd vissza, többször, amíg Palaiologossal beszélt.

– Holnap kimegyünk a francia királyhoz, gyere velünk te is, Majestad. A mulatságra szívesen adunk kölcsön jelmezt.

A franciák pár nappal korábban értek Róma alá. Megüzenték, nem áll szándékukban kifosztani a várost, de az ostromszereik közül párat azért összeszereltek a falak előtt. A pápa megnyitotta a római kapukat, mielőtt még félreértették volna a helyzetet.

Persze ő sosem volt a francia külpolitika ellensége, halkan mondta csak Andrásnak az asztal felett:

- A király egyébként egy bunkó. Ravasz, de az itteni viszonyokat illetően teljesen tájékozatlan. Olvasni sosem szeretett. Hallottad, mi történt Milánóban?
- Korábban eljöttem – válaszolta András.

Piero della Francesca: Federico da Montefeltro portréja

– De a hercegről tudsz. Sforza, az a szörnyeteg, persze megérdemelte.

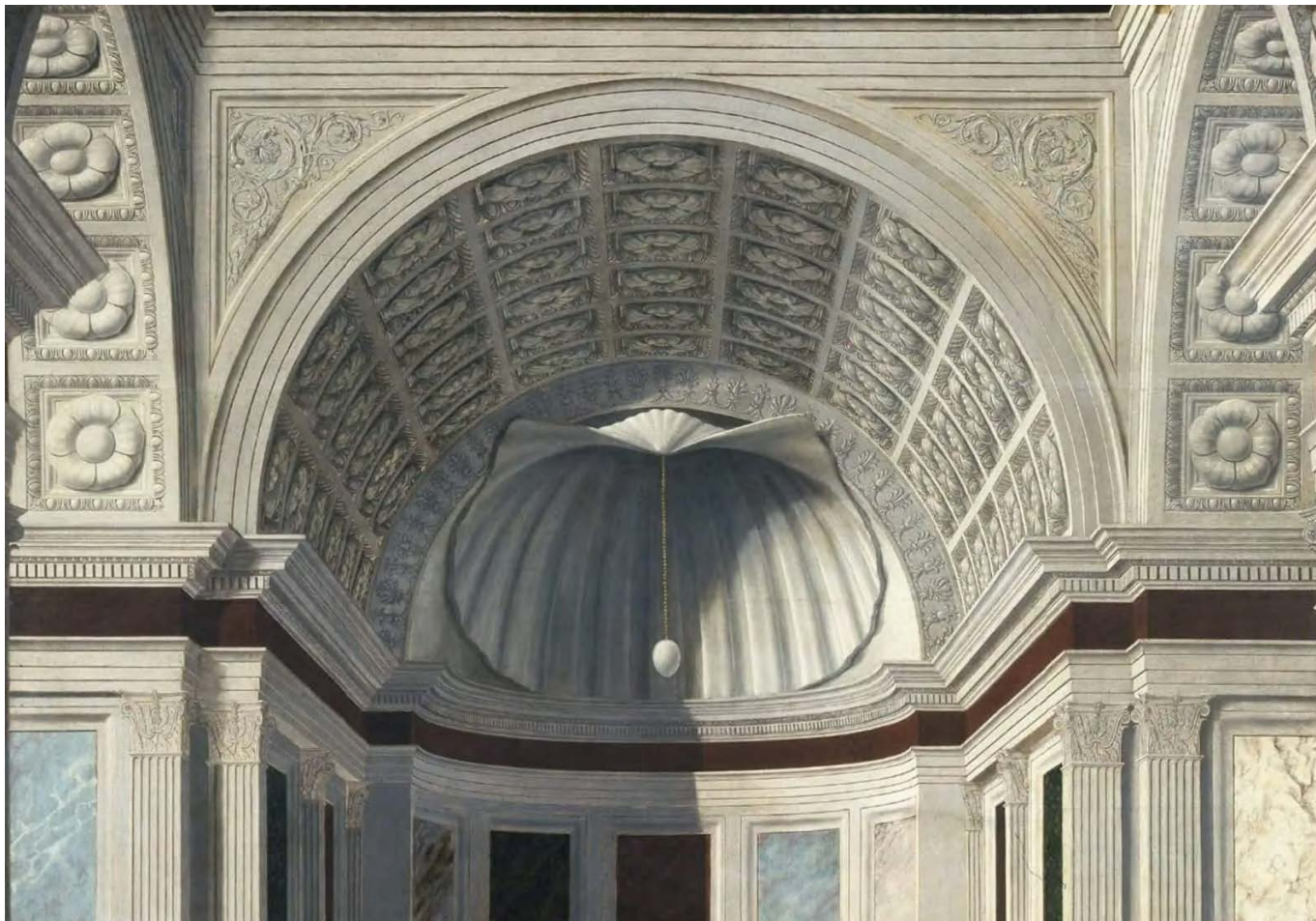
A milánói Sforza herceg hosszú ideig volt András vendéglátója és foglalkoztatója. Néha hóbotosan viselkedett: udvarának tagjaként András is ott volt, amikor egy koldusnak ígérte a lombard vaskoronát, ha egyetlen versszakot fel tud idézni Trisztán és Izolda meséjéből vagy a thébai tragédiákból. A herceg tombolt, sírt és majdnem megverte a koldust, amiért nem tudott egyet sem. Nem lehet, hogy barbárokon uralkodom, kiabálta.

bepisilt

Andrást kedvelte, mert érdekesnek találta. Többször elmeséltette vele családja Korfura kerülésének történetét. András hétéves volt, amikor a török flotta elől menekülő Palaiologosz-bárka kikötött Korfun. Az ékszereket és a porcelánt fóliánsok kitépett lapjaiba csomagolták, amikor megfázott, végül Andrást is: kék lábán szorosan megtapadtak Seneca lapjai. Nagyfejűek, mondták rájuk Korfun a velencei örök. Anyja, a császári hercegné egyszerű, haját is fedő fekete lepelben jött elő, a fia kezét fogva sétált ki a szigetre fektetett vékony pallón. Bizalmatlanul, csalódottan nézett az örök barakkjai felé; a korfui menedék a szegénység kezdete volt. Gyöngyeiket, kelyheiket, fülbevalóikat lassan eladogatták a katonáknak és a szigetet lakó görögöknek. Telente, amikor Velence nem küldött elég segílyt, a Palaiologosz család arannyal és drágakövekkel házalt ennivalóért a görög faluban. Amikor bebizonyosodott a hír, hogy Konstantin császár elesett a főváros védelme közben, András apja, Palaiologosz Tamás négy napig a sziget pásztoraival bujkált, míg a bizánci emigránsok rá nem

akadtak, és uralkodóvá nem kiáltották ki. András sokáig fejletlen gyerek volt, bepisilt, ha éjszaka imádkozott. Lassúnak született, évekig saját nevét sem tudta kibetűzni. Apja a fővárostól távoli Morea tartományt kormányozta, itt élt a kisebbik Palaiologosz-ág. A butácskának tartott Andrást egy böjti éjszakán elvitték Delphoiba, a Püthiához. Ő volt az utolsó számon tartott jósnő, szerzetesek hordták barlangjába az ételt, hat ujjal született falusi gyerekek mosdatták és tették tisztába. Emberi nyelven alig beszélt, és ha Krisztus nevét hallotta, köpködve grimaszolt. András a találkozás után tanult meg beszélni, bár egy kicsit mindig hibásan. Már felnőtt volt, amikor szülei tifuszban meghaltak. Ezután Velencébe vitték, innen került Milánóba. Bizonyos híradások szerint egy időben zsoldosvezér volt, mások szerint kém vagy pecséthamisító; a milánói herceg régiségeinek szakértőjeként és görög nyelvtanárként alkalmazta.

Milánóban látta a dóm ablakába akasztott pártütőket, a templomtérén meztelen és kíváncsú szentek szobrai, ahogy izmos lábukat tollforgós ördögsisakokon nyugtatták és mellük elé koronákat meg pálmaágot emeltek; látta a herceg híres kutya farkát, az ebek nyakörvén elmés kis epigrammák fityegtek. Látta a kegyenc, Leonardo által tervezett kétsávos utakat és körforgalmakat, a betonból és márványból emelt aluljárókat, amik elválasztották a gazdagok és szegények mindennapjait. A jó ötletek Milánója nem hasonlított a bölcs és ravasz Konstantinápolyhoz uszodákkal, akadémiákkal, ahogy gyerekként képzelte. Sforza megtiltotta, hogy az udvaroncok közül bárki is beszéljen Palaiologossal; egészen magának akarta a bizáncit. Rabbikat, héber szakértőket is tartott a házában, mert jeruzsálemi királynak is címezte magát. Néhányuk még tudott görögül, András néha velük beszélgetett, ha unatkozott. Amikor megtudta, a sértődött herceg elküldte Milánóból.

Piero della Francesca: Szent beszélgetés

Arról is sok történet szól, merre járt Milánó után a pénztelen, magányos császár. Tudni vélték, hogy átkelt Afrikába, mások kolostorokban látták, némasági fogadalmat tett barátok között. Ő állítólag azt mesélte, hogy egy ideig cigányok között élt, akikkel Vitruvius városairól beszélgetett. Akkoriban ateista is lehetett vagy perzsa tűzhívő, kapcsolatban állt katharokkal is. Több nyugati fejedelem udvarában kopogtatott, hogy címeit pénzért megvételre ajánlja. Táskájában uborkás kenyér, kabátja felfeslett, mert éjszakánként a szántóföldek barázdáiban aludt, ahol csak a repkedő baglyok és a madárijesztők látták. Mindenhol egy pénzérmével igazolta magát: a Palaiologoszok temetkezés előtt halottaik szájába egy aranyérmét tettek, nehogy a Sztüx rakpartján Kharón kiutasítsa hajójából a bizánci császárt. Tamást a korfui menedékház kertjében helyezték nyugalomra; András az utolsó pillanatban a halott címzetes imperátor szájába nyúlt és kivette a Kharónnak szánt obulust: ne pogány módra temessék el. Az érmét megtartotta.

A vatikáni estén, amikor a meghívott római nemesek az álmoságtól már elcsendesedtek, a vacsorát megették és a libériás szolgahad elkezdte leszedni az asztalt, a pápa újra odafordult hozzá.

– Miért jöttél Rómába? – kérdezte, míg kezében egy borospohárral a hasa felett körözött. – Hallottunk már rólad, Palaiologosz András.

– Mit hallottatok?

– Hogy egy városban sem maradsz éjszakára, hogy a dombok oldalán alszol. Hallottuk, hogy mindenhol más istent imádsz, és minden városban másik feleséged van. Bocsáss meg, gondolom volt már alkalmad tapasztalni a nyugatiak érdeklődést a bukott fejedelmek iránt.

– Üzleti ügyben jöttem – mondta Palaiologosz. – Megélhetésemet kell rendeznem.

A pápa bólintott.

– Tehát Károly királyt keresed. Állítólag egyetlen érintése is gyógyítja a beteg koldusokat. Képelem, Sforza milyen sokáig hitegetett, hogy megveszi tőled Bizáncot. Nem tudom, hány másik udvarnál jártál rajta kívül, de a milánói herceg parfümjét most is érzem rajtad.

Rövid ideig fészkelődött, pokrócot kért. A gyertyatartók fényüket a drapériának, füstjüket az odakintnek adták; Róma felett délutáni szürkesség gomolygott, ereszkedett lassan. Az ablakból látszott a gangos pápai palota csempéje, a kerteket járó gereblyések és virágszedők, válluk mögött a városi kerengők és terek boldog szimmetriái. Székesegyházak rázták magukat és harangoztak.

– Majestad, bocsáss meg, ha bántó, amit mondok néha – szólalt meg újra Sándor. – Nyugaton nem mindig vagyunk tapintatosak a koldusbotra jutott nemesekkel. Nem tudom, igaz-e, hogy apád Korfun kénytelen volt egy fém bödönbe baksist kéregetni a velencei tisztektől.

András elől is elvette egy szolga a csontokkal rakott aranytányért. Tiszta poharat kapott és bort.

– Senkinek sem könnyű kimondani, hogy az apja szegény ember volt. Én láttam szegény embereket, ahogy utolsó kabátjukat is eladták, és láttam a jósnőt, akit régen Püthiának neveztek, ahogy harmonikázva pénzt koldul Belgrád utcáin.

Az asztaltársaságból egy gyémánt-fejdíszes hölgy izgatottan fordult Andráshoz.

– Jósolt is neked, felség?

– A császár ortodox, teológiai kérdésekben járatlan – szólt közbe Sándor. – Gonzaga, hagyd békén az ilyesmivel.

Piero della Francesca: Battista Sforza portréja

A pápai udvarban szokás volt farsangi vacsorák idején megajándékozni a libériás szolgákat. A vacsoraszobából kifelé menet a pápa egy pár arannyal szegett vadászkesztyűt adott a kézmosó tálat tartó inasnak, példáját sorban követték a bíborosok, udvaroncok is. András arcába vér szökött, amikor a kijáráthoz ért, ezt látva az inas is szégyenkezve elvonta tőle kinyújtott tenyerét és másfelé nézett.

– Engedd meg – mondta a gyémánt-fejdíszes Gonzaga grófné Andrásnak, és egy aranygyűrűt nyújtott az inas felé, majd gyorsan utána még egyet a saját nevében.

– Tudtad felség, hogy rokonok vagyunk? – kérdezte tőle, miután elbúcsúztak a pápától és lefelé indultak a palota lépcsőin.

– Valóban?

– A te nagyanyád és az én anyám is Malatesta volt Riminiből. Hadd legyek jó rokon, fogadd el ezt a kis semmiséget.

Azzal Gonzaga, akinek nemcsak fejdíszén, de a hajában és ruháján is drágakövek voltak, leakasztott két kisebb rubint a nyakából, melyek formája tojáshoz idézett. Szájában az alamizsnálkodás szemérmes mosolyával András kezébe engedte, mint rossz hírű nők zarándokok kezébe mellüket; próbálja csak, igazi drágakő mindkettő. Palaiologosz nem akarta elfogadni.

– Ne aggódj felség, nem felkínálkozom – mondta Gonzaga. – Sosem alszom olyannal, akinek görögszaga van. Pár hónapja itt járt Dzsem, a török trónkövetelő. Ő is, esküszöm, mintha avarban és esővízben hempergett volna. De úgy tűnik, ti menekültek mindenről csak a szexre gondoltok.

Kétszer meglóbálta, aztán eltette a rubinokat, látva, hogy a császár nem akarja őket elvenni.

És most a sikátorok között volt, elnehezülve a hidegben, sötétedés után. Rómába is belopózott a lombard erdőkből jövő súlyos, ingerlő szag, a sienai lóversenyek szemet csípő állatszagához hasonló. Akár az oltárképek máriái mögé festett lakatlan gót metropoliszok, Róma is jobban hasonlított papír-díszletre, mint bármelyik nép otthonára. Az egyre magasabb polgárházak mögött látszódtak a környező dombok kőfészkei, ahol a vidéki nemesség húzódott meg. Ahogy az oltárvárosra este borult, a Panteon kupolájában lakó denevérek kirajzottak az égre és zsinatolva cserregtek Róma feje felett. Kavarogtak az alvajáró bolondok körül, akik úgy álltak a háztetők halálos magasában, mint bazilikákon Krisztusok és vértanúk.

Raphael Sanzio: Szűz Mária eljegyzése

Az alacsony vizű Tiberis köhögve folyt át a városon, mellette régi amfiteátrumok félbetört kürtői, régi templomok betonhéjai, felette bástyával megrakott hidak magasodtak. Konstantinápoly neki családi emlék volt, halott ős, akinek felbontott mellkasa a Boszporusznál rothad; körmei, háztetői szétágyúzva, lába eltörve, szemét

kiszúrták, amikor főtemplomára üszköt vetettek. Andrást szíve fölött égette Kharón érméje. Lehet, hogy apja nem tudott mit adni az alvilági révésznek, és lelke örökké bolyong majd a Sztüx mellett temetetlenül? Lehet, hogy Palaiologosz András saját apjának temetetlen lelke. Hálátlanság volt tőle, hogy Belgrádban nem adott több pénzt Püthiának? Annyit kivett a nő szavaiból, hogy szegényházban lakik, ahol a többiek néha megverik és elveszik az alamizsnáját. Vele ment akkor, de megállt a koldustanya ajtajában. Püthia visszafordult, és hívogatta. Legyen ez szerelmi kaland, kérdezte magától András, kaland, amilyenről vándorkatonáktól és zsoldoskapitányoktól hallott? Otthagyta inkább. Az utcán egy útjáról későn hazaérő kereskedő kiáltott rá.

– Térj ki az utamból! – Palaiologosz alig tudott félreugrani a szekér előtt.

Istenem, vigyázz az ellenség által elfoglalt országokra, és gondolj a fejedelmekkel, akiket megfosztottál trónjukról. Utald ügyüket Oidipusz és Józsuá őrzőangyalai elé, ne hagyd, hogy csak tövist és bogáncsot teremjen nekik a föld.

Korfun még tartott a szüleivel végző tífuszjárvány, amikor egy fekete vitorlás velencei hajó futott be a partra. A köztársaság nagykövete kézen fogta Andrást és a hajóra vezette. A rakodótérben sózott disznóhús alá rejtették, hogy Mohamed szultán vízen cirkáló járőrei ne találjanak rá. Így vitték Velencébe. A dózse palotájának nagyobb fogadótermében várta, ahol a falak márványcsempéi végtelen rombuszokat rajzoltak és a kékes szembogarú oroszlán-kandeláberek mancsában csak néhány gyertya égett. A dózse kiszállt a székéből, elé sietett, kezét szorította vele, majd hirtelen benyúlt a szájába, és végigtapogatta András minden fogát.

Pietro Perugino: A kulcsok átadása Péternek

A városba járó, a bennszülött rómaiakat dalaikkal és szerelmükkel fertőző francia katonák az Albán kalap nevű vendéglőbe szerettek menni, ez a Ponte Fabricio fejénél állt, a Tiberis északi partján. A Fabricio szelíd átkelő volt, barna kövei úgy könyököltek a sárba, mint egy hátát a római domboknak vető öregember. Az alacsony vízállás miatt száraz volt a híd alapja, napközben gyerekek játszottak itt. Most, éjszaka részegek foglalták el az Albán kalap bejáratát, az úton páran a földre ültek, és ölükbe kapták választott nőiket, a híd alatt sztoikus strázsamester figyelt, a korlátok felől zsoldos-vizelés hallatszott. András Korfuról ismerte és félte az ittas katonát; megpróbált csendben elosonni közöttük. Tekintete összeakadt a híd alatt ülő strázsamesterrel, akinek szeme világított a sötétben. A férfi rámosolygott és intett neki, hogy jöjjön oda. Bal kezét boton nyugtatta, amin látszott, hogy járáshoz és nem veréshez használják. András odament, a szerelmeskedni vágyó gallok ügyet sem vetettek rá.

– Nem vagy éhes? – kérdezte tőle a strázsamester. – Sokat hallottam rólad, Palaiologosz András, római császár. Nem iszol. Se férfit, se nőt nem érintesz, mindenesetre kevés örömed telhet Rómában. Kérdezem, nem vagy éhes, római császár?

Felállt, botját egy talajból kiálló kőnek támasztotta, fél kézzel a híd téglájába kapaszkodott, mint egy görbelábú Atlasz.

– Nem vagyok éhes – válaszolt András. A férfi nem tűnt katonásnak. – Tudsz így járni?

– Ilyenkor éjszaka nem olyan rossz. Szeretek kint lenni.

Nem akarta megkérdezni, honnan ismeri őt. A tiszt nem tűnt részegnek, de bizalmaskodása nyugtalanította. Andrásnak eszébe jutott, belökhethné-e a sekély folyóba, ha mégis rátámadna. A híd alapjánál keskeny, csúszós ösvény futott. Nem tudja úgy belökni, hogy a franciák ne hallják meg. A strázsamester a borostájával babrált, látszatra mit sem sejtett a bizánci gyilkos szándékairól.

– Látom ma a királyok imádását – mondta és gyík-szerűen, vékonyan mosolygott. – Este már a pápával is találkoztam itt, ügyvédnek öltözött és tintával kente be a kezét, hogy ne ismerjék meg. Ő mondta, hogy a városban vagy.

A francia király volt az, Valois Károly. Palaiologosz szelíden kezét szorította vele, kisujjaikat érintették csak össze, hogy a királynak ne kelljen elengednie a botját. Hátát ezután a híd kövének vetette, és lassan újra ülő helyzetbe csúszott.

– Akarod látni, hogyan gyógyítja érintésem a görvélykórt? Eh, talán majd máskor. Úgy tudom, beszélni szeretnél velem.

– Igen, bizonyos cím, és a kötődő jogosultságok eladásáról.

– Milyen szomorú – mondta Károly király.

– Enni mindenkinek kell.

– És még te mondod, hogy nem vagy éhes. De ne folytasd, felség. Nézd, milyen lomposan tűri fel ruháját a Tiberis.

A Fabricio hídon valóban iszap és szemét állt ki a vízből, ezek most jól látszottak, mint véraláfutás a megvesszőzött jobbágyok talpán. Az Albán kalapból durva északi szavak, dulakodás hallatszott, majd mintha valakit leszúrtak volna. A hangra a király a földre köpött.

– Úgy tűnik, te sem alszol – mondta. – Van kedved sétálni? Mondtam, nem vagyok sánta.

– Szóljunk a testőreidnek?

– Nincs rájuk szükségem, Palaiologosz.

A fiatal cézár a karját nyújtotta, és a király felkapaszkodott a sáros-kavicsos folyómederből az útra. A nőikkel játszó gall katonák jobb kezükkel a király felé tisztelegtek, ő pedig vissza nekik.

Firenzei festő: Ideális város

- Miféle jelmez ez rajtad, felség?
- Nem jelmez – mondta Palaiologosz. – Ez az egy kabátom van, a milánói Sforza ajándéka volt. Csak Borgia Sándornak van annyi ruhája, hogy hazaérve az utcáról másikat vehessen. Jó lehet pápának, vagy Hárún ar-Rasídnak, vagy Corvin Mátyásnak lenni.
- Mennyi mindent láthattál már – Valois hangjában izgalom csengett, ahogy kicsit görnyedten bicegett mellette az éjféli utcán.
- Perugiában láttam sovány aszkéta barátokat gerendákon egyensúlyozni két háztető között. Először azt hittem, mutatványosok, de aztán a helyiek elmondták, hogy valóban szentek: madarakkal társalogtak éppen. De láttam erdőben élve eltemetkező remetéket és véres lóversenyeket is, ahol a vesztes halálra dőfte a megyés püspököt. Mondhatom, a latinok országai valóban tele vannak csodákkal.
- És Konstantinápoly?

– Egyszer lázasan térképet rajzoltam hozzá, bár az utcáit és ciszternáit nem ismerem. Csak egyszer jártam ott, de sokat gondolok rá.

– Mindig meg akartam nézni. Mikor jártál ott?

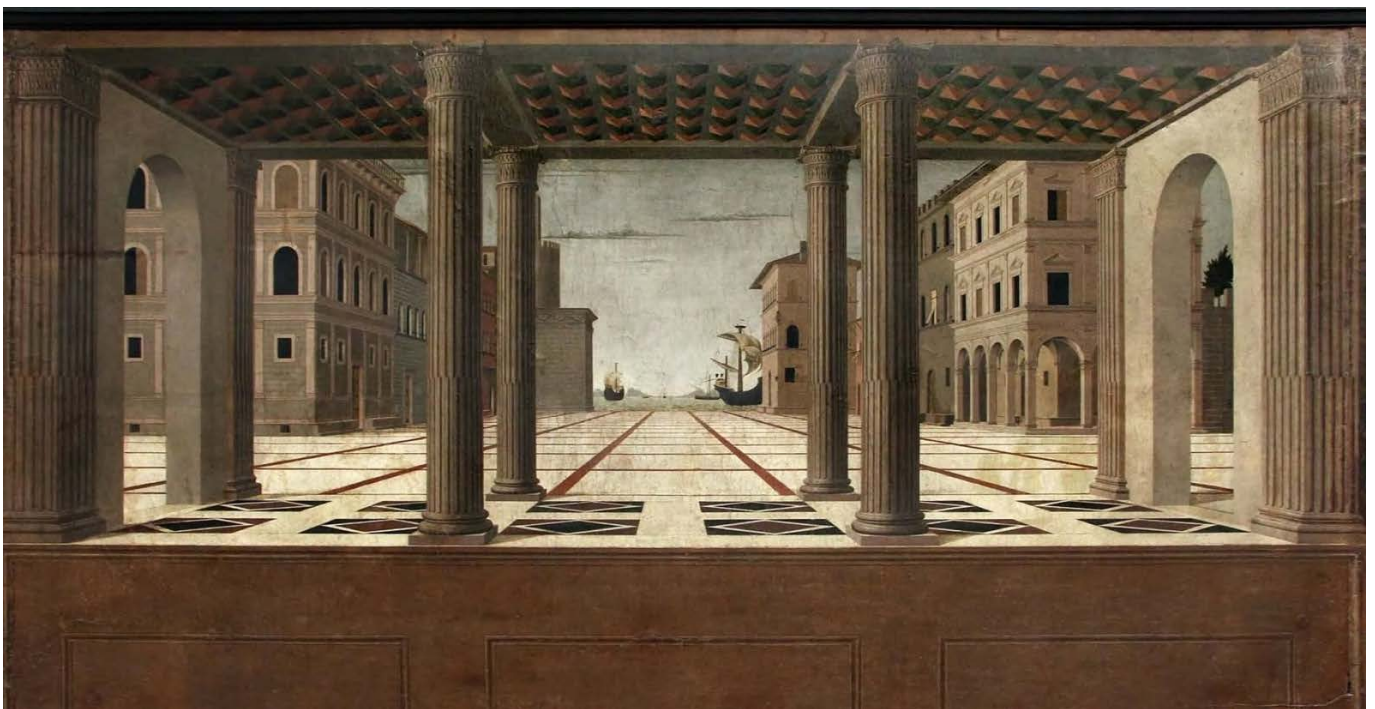
– Pár éves gyerekként. Hidd el, alig emlékszem a városra, de álmaimban gyakran visszatér a vadászat, látogatásunk délutánján, amit a császár apám tiszteletére rendezett a falakon túl, az ázsiai parton. Emlékszem a császár tollas kalapjára és a vörös kabátra, amit a velencei dózsétól kapott a hideg ellen. A szolgák tálcákat hordtak körbe, szörpöket szolgáltak fel, mások pórázon, csokorban tartották a kutyákat, amiket a genovai negyed kormányzója adott kölcsön. Aztán jött a hír, hogy a szultán lovasait látták a dombon túl. Emlékszem, félelmünkben azonnal menekülni kezdtünk. A csokorban tartott kutyák eltépték a pórázukat, a baszileusz vörös kabátja elszakadt egy fa ágán, a tálcákat és poharakat eldobtuk és megtapostuk, ahogy lovainkon visszavágtattunk Konstantinápolyba.

– Gyerek voltam, amikor nagyapád, János császár Európába jött – mondta Károly miután egy percre elhallgattak egy hirtelen zajra: kóbor kutya járt mögöttük az éjszakában, amit csak a toronyőrök fáklyái világítottak be valamennyire. – Az udvarban a miniszterek, majd tőlük az udvarhölgyek tudták először, hogy Marseillesben partra szálltak a görögök. Aranypórázon vezették a partra nagyapád leopárdját, mert korábban a frankfurti főtéren leharapta egy gyerek kezét. A görögök lovaik sörényébe és köntösükre mályvát kötöttek, mert nem tudták, hogy nálunk az paraszt virág, és mert János császárnak kedve telt benne; mindenesetre utána évekig divat volt Orléans hercegné udvarában.

– Az aranypórázt később zálogba tettük, a leopárdot a szultán levágatta. Ezt a mályva-ügyet már Sforzától hallottam. Úgy tudom, nála is jártál.

– Milánó nincs többé – válaszolt a francia király, és egy ház sarkánál megállt kicsit pihenni. – Üszkös rom a dómmal, a hercegi palotával, és a buja szentek ledöntött szobraival együtt. Már csak Milánó aranya van társzekereimen, katonáim zsebében, zsákjaim és ládáim mélyén. Éltél már, amikor János császár ellátogatott hozzánk?

- Még nem – mondta András; egyik kezével a király könyökéért nyúlt, de az intett, hogy minden rendben.
- Segítséget akart kérni a törökök ellen, akik már akkor is a Boszporuszhoz jártak lábukat mosni. Erekllyékkal és gyertyatartókkal, zászlós menetben vonult be Párizsba, lovát gyöngyös mellényt viselő apródok vezették, mögötte ornátusban államtitkárok jöttek. Egy rubingyűrűt adott a halászok céhének, mert ő is szeretett halászni. Apródként apám trónja mellett álltam a találkozó alatt, kezemben egy aranyserleggel, amit a francia király ajánlott a bizánci császárnak. Szegény ember, mondta apám, nem tudja, hogy rajta mi már nem segíthetünk.
- A rubingyűrűt apám később megpróbálta visszaperelni, az ornátusokat, gyöngyös mellényeket, gyertyatartókat és erekllyéket a törökök bolhapiacra dobták.

Francesco di Giorgio Martini: Ideális város

Bolyongva egyszer csak az Orsini család erődjének tövébe értek. A pápai hadurak mindegyike fészket rakott Rómán belül is, aztán háborús időkben onnan vívta magánharcait a többiekkel. Az éjjeliőr görbén lenézett a két alakra, akik a családi bástyák alatt megálltak.

- Mi ez a felirat? – kérdezte a király a fejük fölé mutatva. – Sötét van, nem látom jól.
- Aurelius polgár állított engem – András ujjával olvasta a szöveget –, Aurelius Acilius, az istenek öröme és a társadalom nevelésére.

Levette kezét a falról.

- Ez könyvtár volt valaha.

Ő is összehúzta a kabátját.

- Tényleg sötét van – ismételte magát a király.

- Eltávolodtunk az őrtornyok fényétől.

- Emlékszem a haláltánc képre, amit Lombardiában mutattak egy faluban. Csontvázakkal riszálta magát rajta egy lovag, egy szűz, egy püspök és egy király. Azon volt még ilyen feketeség.

Végül a római szegényváros határába értek. Itt, a régi raktárakban, aluljárókban, csatornáknál virrasztottak részegen a nincstelenek, amikor minden polgár és pap már aludt. A Tiberis vizén kevés fény és dal utazott, három hűgyszagú sikátor nyílt a piazzára, ahol valaki koldulóbögréje felett még most is hegedült. Az aluljáróban rakodómunkások kapaszkodtak össze.

- Nagyfejű – szólította meg Andrást egy zavaros tekintetű férfi –, hallottad, hogy új világot találtak nyugaton? Miért különös az arcod, talán onnan áthozott indián vagy? Nem? Akkor görög, láttam az előbb, ahogyan keresztet vetettél.

- Kereskedő vagyok, és a barátom is – felelte Palaiologosz.

- Görög kereskedő! Sajnáljuk a városodat. Mit tudsz a császárokról?

Három koldus gyűlt köréjük: a zavaros tekintetű, egy kopasz – kiugrott papnak tűnt – és a zenész, aki őket meglátva eltette a hegedűjét, és kezében a koldulóbögrével közelebb jött. A végtelen, tömpe és romos akvaduktok sötét terpeszekben álltak mindegyikük felett, mint létrák Jákób angyalainak.

– Tudom – kezdte András – hogy még városa bukása előtt elvitték egyszer a Püthiához, még pár éves gyermekként, és arannyal fizettek, hogy a boszorkány jósoljon neki. Tudom, hogy gyerekként Korfura internálták, ahol éjszakánként házának kerítésén zsoldosok húzták végig kardjukat. Tudom, még egyszer látta a Püthiát Belgrád aszfaltos utcáján strichelni. A bicegő Püthia köpködött és grimaszolt, amikor meglátta.

– Görög volt ő is.

– Aztán – és a koldusok piazzája még erősebben izzadt közben a mosogatólétől és a fertőzött lábak szagától – tudom, hogy járt Velencében, Milánóban és máshol; tudom, hogy nem volt mindig keresztény.

– Milánó már nincsen – jegyezte meg a kopasz. – Elfoglalták a franciák.

– Belgrád sincsen – tette hozzá András. – Elfoglalták a törökök.

– Vajon tényleg van új világ? – kérdezte Valois. – Ez a régi, úgy tűnik, elveszett.

Nem volt már messze a reggel Rómában.

Pintoricchio: Szent Bernát temetése

- Görög kereskedő, mennyi van nálad? – kérdezte a zagyva tekintetű.
 - Semmi, üres a zsebem – felelte András.
 - Kereskedő vagy pénz nélkül? Nem hiszek neked. A barátod rossz arcú, sovány gall, neki egy vasa se, de nektek, görögöknek mindig van aranyatok.
 - Higgy nekem, semmim sincs; mindenem elűszott egy viharban.
 - Akkor szegény ember vagy – mondta a hegedűs. – És Rómában a szegényeket még mi is bánthatjuk.
- Azzal a kopasz hasba rúgta Palaiologosz Andrást, majd még egyszer oldalba. A zavaros arcú kirúgta a francia király botját; két koldus hátracsavarta András kezét.
- Valami csak van nálad.
 - Higgyetek nekem – könyörgött Palaiologosz András. – Isten ege alatt semmim sincs.

A francia király botja nélkül a földre esett és nem tudott felkelni, az egyik koldus a kezére lépett.

– Várjatok – mondta András. – A kabátom belső zsebében van egy érme. Ilyeneket tettek a görög császárok szájába haláluk után.

A koldusok elengedték; közrefogták, amíg ki nem adta Tamás császár obulusát.

– Nem sejtettem, hogy hullarabló is vagy, görög – mondta a hegedűs, és azzal elengedték őket. András és a király, ahogy tudtak, abba az irányba siettek, amerre a Vatikánt sejtették.

Hajnalodván Róma újra elővette kerengőinek és tereinek boldog szimmetriáit, színesen kövezett utcáit nyitott házaival, amiknek udvarán porfír oszlopok álltak a rabszolgák fegyelmezésére, ahogy Piero della Francesca festette a Krisztus ostromozásán. Újra kinyíltak a pápai kertek és a magánlugasok, a rég halott Maecenas nábob sárga villájában az elszegényedett utódok újra kinyitották az ablaktáblákat és teregettek. A nagy Szent Péter templom világított a Palatinus felett. A dombok lépcsőin felkapaszkodva a király és Palaiologosz látta a korinthusi kolumnák mögött leskelődő mosónőket és cselédeket, akik reggel jártak gazdáik házához; repedezett kezük a forró márványon babrált.

– Nem vagy fáradt? – kérdezte Palaiologosz –, én évente egy éjszakát mindig álmatlanul töltök.

– Nem – mondta a király. – Torino mellett, miután az Alpokon vonulva én sem aludtam, az apródok a lovamhoz kötöztek, hogy vezethessem a sereget.

Szétnéztek a Palatinusról. Alattuk a paloták, a Szent Péter, a romok, és a hadurak tornyai. Felség, te állítólag jártál keleten, mondta Károly, és ott láttad a mennyei városokat, amikről Vitruvius írt.

– Gyere ma ki a táborba – tette hozzá. – És az adásvételt ott elrendezzük.

Azzal elköszöntek. A fórumok még nem teltek meg kora reggel. Az oroszlános szobrok lábánál parasztok csókolóztak, úgy tűnt, zápor közeleg, és egy anya is ide húzódott gyermekét szoptatni. Róma ragyogott a farsang reggelén, de egyetlen köve sem ért

annyit, mint egyetlen szilánk Palaiologosz András boldogtalan lelkének otthonából, a nagy Konstantinápolyból, ahol most ugyanígy kelt föl éppen a boszporuszi Nap.

Piero della Francesca: Ideális város

A pápai udvar ünnepi menete délután indult el a Vatikánból. Sándor pápa csengős hintóját fehér lovak húzták, mindegyiken meztelen asszony ült.

– Kunyeráló bizánci – mondták a pápai cselédek, amikor András is felkérérdzkedett az aranysekérre. A pápa kis kalapácsával a fejükre ütött.

Ajkukon a katonák és táncosok védőszentjének nevével, csengetve-harsonázva és részegen gördült ki Rómából a kocsik menete.

A francia táborban a francia kormányt alkotó Bourbon és Orléans családfők fogadták a pápai udvart. A királyi sátorba vezettek mindenkit, a sátor körüli földbe liliomos végű pálcákat szúrtak gall apródok. Szertartásosan ültették őket asztalhoz, a két udvar titkárai közben egyeztettek a fazekakról, evőeszközökről és gyertyatartókról, amiket a vacsora idejére a pápai háztartás kölcsönadott a királynak, a két udvar sürgölődő cselédhada véletlenül több boroskancsót feldöntött; a bort az Orléans párt kedves kutyái nyalogatták. A szolgák a leveses üstök köré gyűltek, ezeken még látszott, hol feszegették le róluk az előző szentatya címerét, hogy most Borgia Sándor pajzsát forrasszák a helyére. Szedtek, és tányérjaikat a vendégek elé vitték.

Életében utoljára Andrásnak még egyszer eszébe jutottak a korfui vacsorák, ahol apja olyan gyakran temette kezébe arcát az üres asztal felett, mint József, aki az istállóba beállító királyoknak még egy tükörtojást sem tudott hirtelen sütni. És Palaiologosz András, ahogy a Bourbon herceg által neki nyújtott üveg pohárral játszott, emlékezett egy másik estére is, bár nem tudta biztosan, nem csak álmodta-e. Emlékezett egy öreg árusra, nagy szakálla és széles válla volt. Miután beengedték, furcsa iróniával találmányra alkudott mindenféle, amit a szegényes házban meglátott. És amikor Tamás római császár dühében rákiáltott, hogy menjen ki, az öreg csak nevetett, és összetörte az asztalon lévő tányérjaikat, mire az anyja elsírta magát. Mohamed volt, a bolond és vérszomjas török szultán, aki álruhában jött el a Palaiologoszok házába, és aki átcsúszott a velenceiek őrizetén: titokban jött és ment el a szigetről, a katonák észre sem vették.

– Felség, tagja vagy valamelyik lovagrendnek? – kérdezte Andrástól a Bourbon herceg.

– Palaiologosz inkább bölcsész, mint katona – hajolt hozzájuk Sándor pápa, és vastag ügyvédkezén vigyorgott a rubin.

A franciák híres rómaiaknak öltöztek a vacsorán, a rómaiak pedig naiv parasztruhát viseltek. Valois Károly Brutus volt, Borgia Sándor cipész, a gall lovagok szenátorok, a bíborosok pásztorok és kanászok. A vacsora felett a tárgyalásokat is hamar lezárták: Sándor hozzájárult, hogy a farsangi ünnepek után beöltöztesse nápolyi királynak is Valois Károlyt, aki címei közé egyben felveheti a bizánci, a római, és a trapezunti császárság kapcsolt címeit. Joglemondó nyilatkozatát Palaiologosz a tányérok felett lepecsételt dokumentumban tette meg. A sátor előtt apródok és titkárok hordták a császárságért járó tenger pénzt. Bankárt is hívtak gyorsan a városból, aki lajstrommal járt a Milánóból jött társzekerek között, hogy váltókba számítsa át a vételárat.

– Mihez kezdesz majd ezután? – kérdezték tőle, de nem tudta pontosan megmondani.

A cselédek unottan és tétlenül álltak a ponyvás bejáratok, vagy a sátoroszlopok körül, nem kellett, amíg az étel el nem fogyott. A pápa kiküldte a törpéket, a szolgák beléjük is rúgtak még egyszer.

Így adta el címeit az utolsó bizánci a francia királynak. Kopott kabátja megfeszült a váltóktól, ahogy bérelt kocsin hagyta el Rómát. Valahol Romagnában elkészönt a kocsistól, és hazaküldte; onnan gyalog ment tovább.

felső kép | Piero della Francesca: Krisztus ostromozása

Csongor Andrea

ÖNBECSAPÁS

2025-08-05 | **VERS**

Eladom nekem a termékem.
Jó ideje építem a hálózatot,
az alá- és fölérendeltségi szinteket,
jutalmazórendszert, egész szervezetet.
Alul folyik az öntöbbszörözés,
a csomagpontok már átadásra készek.
Új barázdákat és pályákat rakattam,

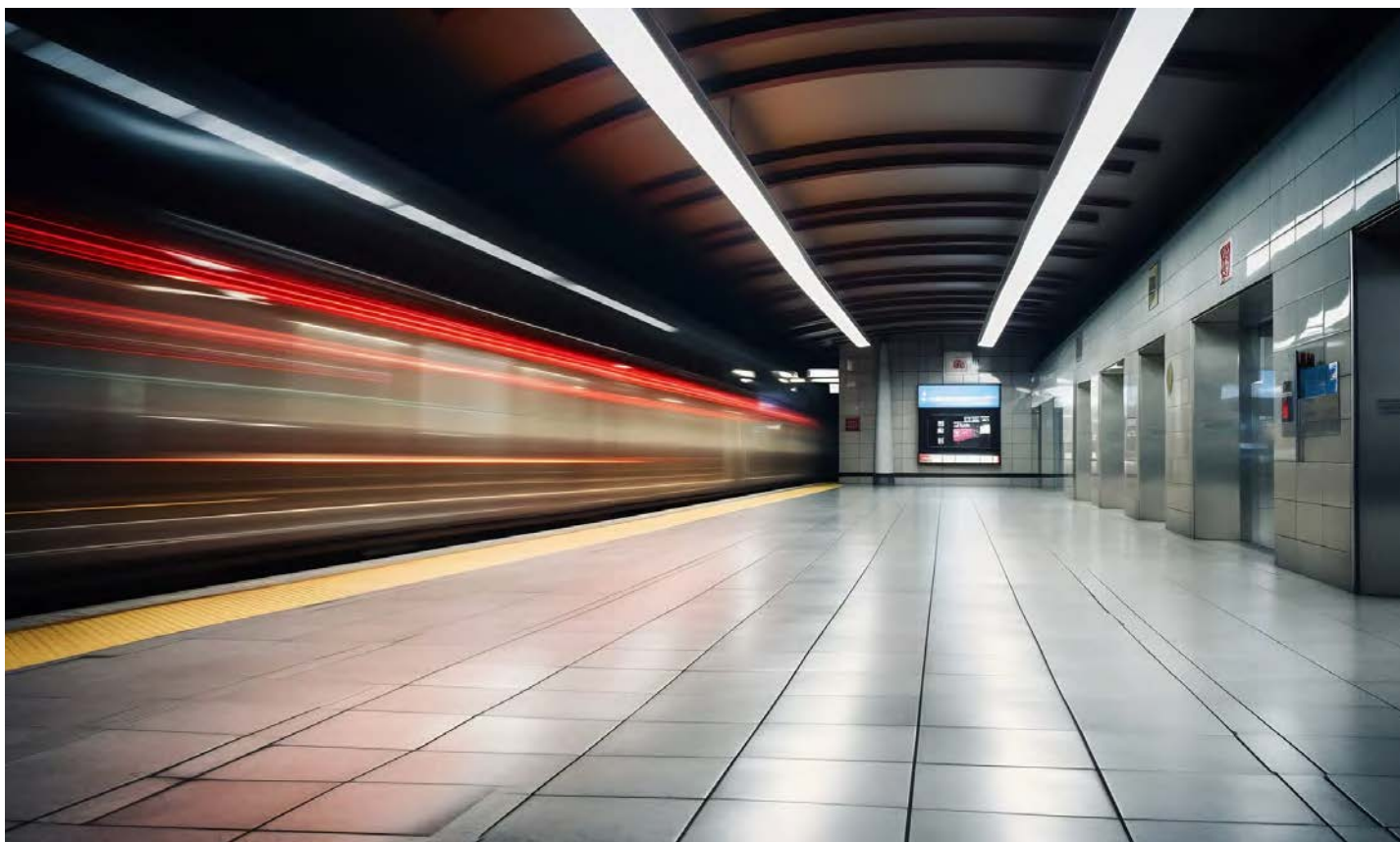
mély vágású utakat a szállításhoz,
nehogy kiessem a kerékvágásból.
Messzemenőig érdekelt vagyok a
terjesztésben. Adagolom, terítem,
gyártó, forgalmazó és fogyasztó vagyok,
helybenhagyom, adom-veszem; hiszem.

kép | vecteezy.com

Petres Kincső

AZ APA

2025-08-26 | NOVELLA

A hármask metró ajtaja kinyílik a Nyugati pályaudvarnál, és miközben utasok szállnak le, megpillantom őket. Középkorú férfi megölel egy egyetemista korú srácot. Csak a jobb karjával, a balban egy szatyor fülét szorongatja. Ölelés közben kicsit arccal a fiú vállára borul, majd beszáll mellém a metróba. A fiú integet neki, ameddig még látják egymást.

A középkorú férfi esetenül inog, miközben a földalatti befut a következő megállóba. Mellkasán csúszkál a zsinóron fityegő szemüvege. Keresi, kinek adjon utat a leszálláshoz. Tekintetét arcokról arcokra kapkodja.

Átérezem, hogy idegen neki a város. Múlt héten volt egy éve, hogy Budapestre költöztem a negyede ekkora városból. Ahhoz képest, hogy sokáig tériszonytól szédülve kentem fel magam a mozgólépcső jobb oldalára, és csukott szemmel markolásztam a kapaszkodót, ma már képes vagyok a Deákon anélkül átszállni a hármas metróról a kettesre, hogy felnéznék a telefonom képernyőjéből.

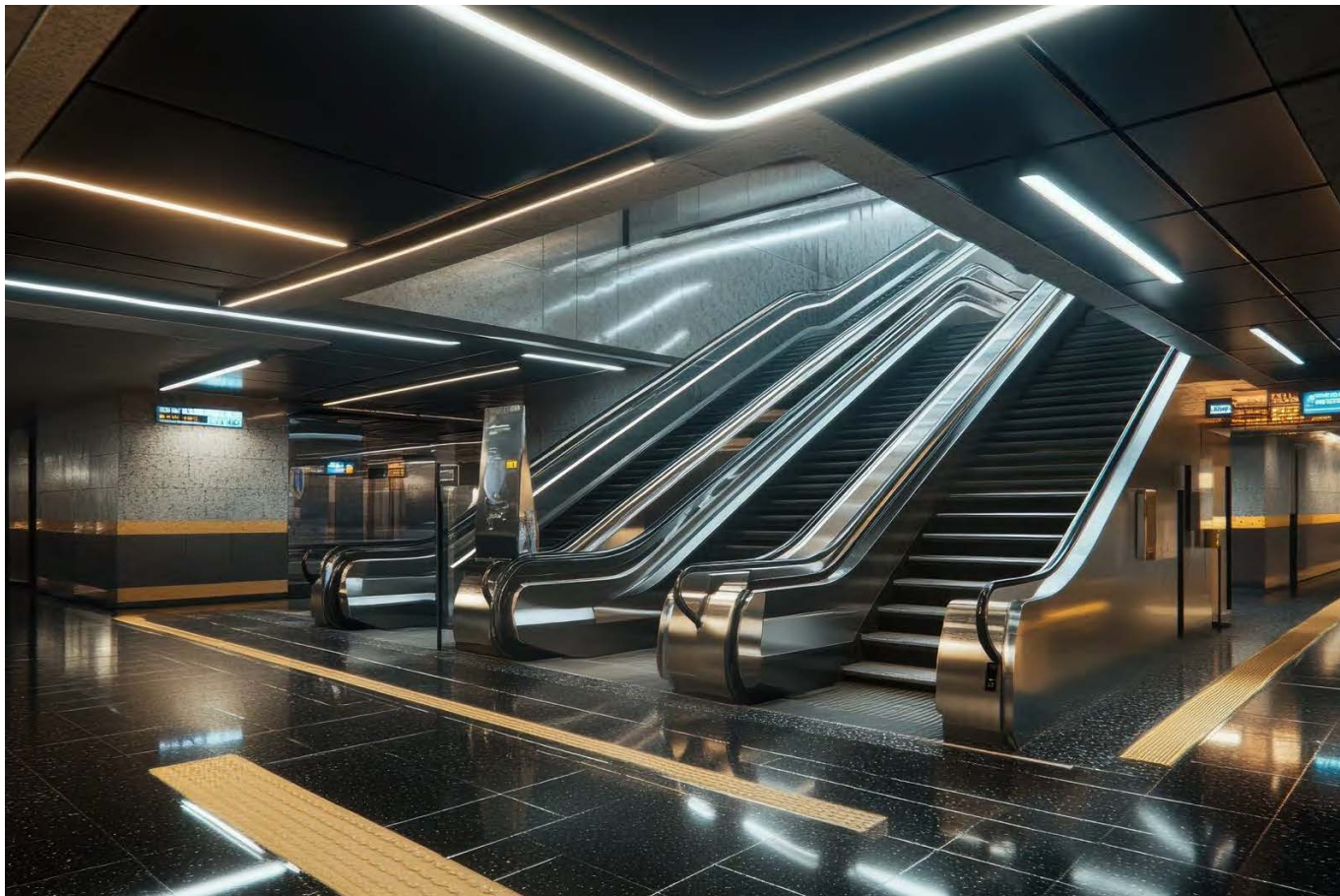
De nem ma.

meg tudta ölelni

Ma még a fülhallgatót is kiveszem a fülemből, amikor megáll mellettem ő, az apa, aki meg tudta ölelni a fiát. Lehet, ha fiúnak születtem volna, engem is meg tudott volna ölelni az apám. De nincs időm ezen gondolkodni,

vagy nem akarok. A Deákon a férfi is leszáll, szorosan a nyomában maradok, majdnem letaposom a sarkát, ahogy előttem egy lépcsőfokkal később, mint indokolt lett volna, fellép a mozgólépcsőre. Kopaszodó feje búbján a hajszálatokat a metróhuzat lengeti, és amíg úgy kapaszkodik, mint én egy éve ilyenkor, belekukkantok a szatyrába.

Üres ételhordó dobozok. Talán pörkölt volt bennük, meg rakott krumpli.

Az összekötő folyosón lábujjhegyen lopakodom utána. Magam elé engedem beszálláskor a kettős metróra. Menj csak, a te utad fontosabb. Nézem ezt a középkorú férfit, aki egy szatyor fülébe kapaszkodik a főváros metróján, és arra gondolok, hogy szeretném, ha egyszer olyan férjem lenne, akinek az apja pörköltet hordott neki, amíg egyetemista volt. Ha ilyen férjem lenne, talán meg tudná majd mutatni, hogyan öleljem meg a gyerekeinket.

Le kellene szállnom a Széll Kálmán téren, hogy buszra váltsak, de ő még itt van, marad. Maradok hát én is, tudta nélkül elkísérem, igazából haza is vihetne kézen fogva, ruhástól feküdnék be a fia üresen hagyott ágyába, magamra húznám a takaróját, és csak aludnék, amíg ki nem alszom magamból a nagyvárosi nyüzsgést és a sohase pihenést. Úgy képzelem ezt a férfit, aki most előttem száll le a metróról, hogy egész életében ugyanott élt. Mintha a szülei családi házára ráhúzott volna még egy emeletet.

összekapcsolhatna

A Déli pályaudvaron az utastájékoztató monitorra hunyorít, majd bemegy a dohányboltba.

Meghúzódok a bódé sarkában, ott várok rá.

Eszembe jut, hogy ez már a második alkalom idén, hogy a cigi összekapcsolhatna emberekkel, de én januártól leszoktam. Míg várok, egyre rosszabb döntésnek tűnik a leszokás.

Ahogy kijön az üzletből, besurranok utána, és veszek egy csomag cigit, hogy legyen nálam különleges alkalmakra. Amikor kijövök a boltból, odasétálok hozzá a pályaudvar szélére.

– Elnézést, kérhetek tüzet?

– Hogyne – és a mellénye felső zsebéből átnyújt nekem egy gyújtót.

– Köszönöm – szeretném fenntartani vele a beszélgetést. – Az ön vonata is késik? – Leszívom a tüdőmből a cigit, az izommemória emlékszik mindenre.

– Hát persze – egyszerre fújjuk ki a füstöt.

– Sajnálom – próbálok együttérzően rámosolyogni.

Elhallgatunk mindketten, tekintetem ismét a szatyorra téved, észreveszi.

– Ha a fiam nem itt tanulna a Műszakin, és az anyja nem küldene engem, hogy hozzak neki ételt, biztosan nem jönnék fel ebbe a zajos városba – mosolyog vissza rám.

– És mit hozott neki?

– Pörköltet, az a kedvence.

Elnyomja a csikket, int, hogy ő most megy, minden jót. Nézem, ameddig ki nem takarja a beérkező vonat.

Vörös István

AZ EGYETEMSZIGET – 19

2025-08-06 | **VERS, VERSCIKLUS**

190

SEHONNA

Az egykori székvárosban
egykor demokrácia volt.
Az egykori demokrácia

mindig szebb, mint a mindenkori.
A mindenkori demokrácia
mindig szebb, mint a semmikori.

Az egykori tanár mit tanított
a semmi-korban? Onnan nézve
semmit. Innen nézve
egykort. Sehonnan nézve
mindent.

Sehonnan nézve a semmit:
minden. Csak be
ne csukd a szemed!

Az egykori székvárosban
egykorvult egyetem épült.
Onnan nézve minden.
Innen nézve egykor.
Sehonnan nézve semmi.

A sehonnai derék tanár
megérezte hatalmát.
Sehonna ereje áramlott
a tagjaiban, mint a
vérmérgezés.

191

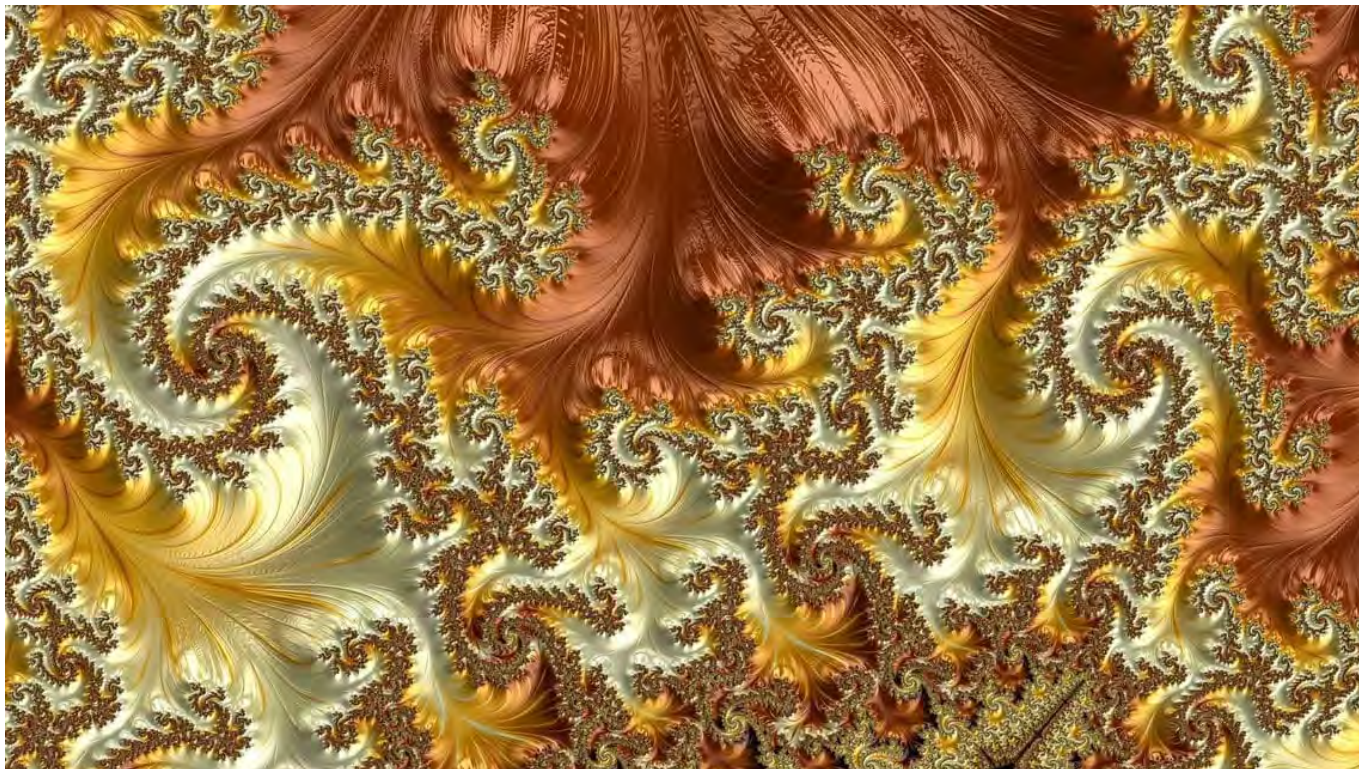
EMPIROPOLISZ

Az egykori tanár, mikor
kinevezték
főtanárrá, csak hogy könnyebb
legyen megszabadulni tőle,

nagy ünnepséget kellett
rendezzen. Mindent előre
megrendelni, amikor még
nem is tudhatta,
átmegy-e a vizsgán.

Ez így szokás. A szolgák
megvendégelik az urakat.
Legalábbis a legújabb fővárosban,
Empiropoliszban így csinálják.

Az egyetem előtti téren
nagy tüzet raktak, leöltek
egy bárányt, vérét tálban
felfogták, és amíg
a birka a nyárson forgott,
a vért hagymán kisütötték.
A kiéhezett vizsgázó
a konyha sarkában
befalta a fekete lepényt.

192

ÍZGÚNY

Elképzelt egy olyan világot,
ahol a kínzás ízekkel történik.
Kínzás? Hiszen őt nem kínozták
senki. Nem? Hát reménytelen
és reményteljes szerelmei?
Hát az irigység? Az ön-
elégületlenség? A halál-
félsz, a túlvilágiszony?

Milyen íze lehet a túlvilágnak?
Milyen az ízük a dolgoknak
ott? Vér vagy gyógyszerek íze
keveredik beléjük? Agresszív
ízrugás, ízgúny? Ízrágalom?
Szagokat már alig érzett,

a fél fülére süket volt,
az ízek még ezzel a világgal
kötötték össze, de a világot
már semmi se kötötte
egyetlen csokorba. Az
az érzése támadt, hogy
tágul a világ, ami a szétesés
szemérmes megnevezése.

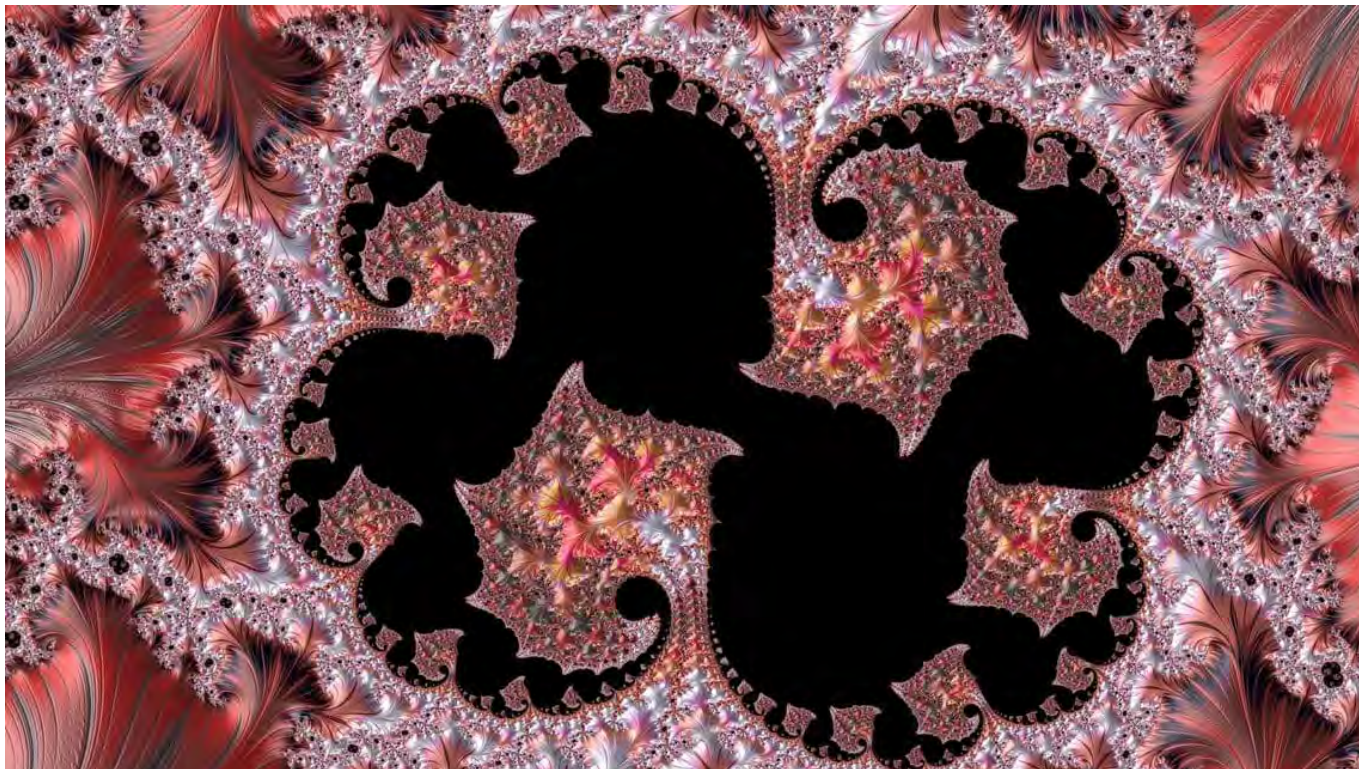
Kiment a ház elé,
fölbámult a csillagokra,
görög betűknek olvasta őket,
az alfa zsugorodott,
az ómega nőtt.

193

UNALOMFAJTÁK

A város, hiába volt a birodalom
római jogú városa, ahol ráadásul
a jogot megalapozó gondolkodás-
gyakorlat egyszer elmélet lett,
mind több lakója a perzsa nagyúr
kegyei után ácsingózott.
A változatosság gyönyörködtet.
A gyönyör megváltoztat.
Csak a változás jelenthet némi
állandóságot, mondták. Nem volt
valami gyönyör itt élni – élt itt
az egyre életismerőbb tanár
a nemtanítás jogával, illetve
kötelességével.

Egyszer őt is elvitték tanulmányútra
Atraxerxész nagyúrhoz. Azt hitte,
fel kell olvasnia az írásaiból,
de csak a perzsa módon sültött
hús zabálása volt a program napestig.
Hazatérve a szofisták barlangjába
sietett, perzsa módon sültött
húst ettek, mert az volt a divat,
észre se vették, hogy az ő ízlésük is
át van szabva. Vagy csak nem érdekelte
őket a lényegtelen. De ez még
nem út a lényeges megtalálásához.
Pedig sokéves szabadalmuk is
volt
erre, hiszen velük tartott a
Démosz. Csak
maga a nép nem sejtette ezt. Az
unatkozó
tanár boldog lehetett, hogy ott van,
de tulajdonképpen unta magát.
Aki egyszer belekóstol a perzsa unalomba,
már túl nehéz neki a görög.

194

A NEVE ELHALLGATÁSÁT KÉRŐ

Hogy Isten nevét ne írjuk le,
az rendben van. Nemes eszmének
tűnik. Az Isten nem is a neve,
gondolta a neve elhallgatását kérő
tanár, mintha titkos informátor volna.
A tanár csak akkor tanár,
ha olyasmit tanít, amiről hallgatni kéne –
különböző okokból. Amiről nem
lehet beszélni, arról hallgatni kell,
tévedte Vitellius, a vindobónai
mellébölcse. Hiszen ezek szerint
beszélni lehet, hallgatni kell.
A csend parancsánál gyengébb,
de hatékonyabb a beszéd lehetősége.

Isten nevét tilos kimondani,
de átkeresztelni őt lehet. Az új névbe
csomagolt Isten talán már megengedőbb.

195

KÉT VENDÉG

Azért nem tudok úgy írni, mert
nem tudok úgy élni, ahogy ők,
gondolta a neve elhallgatását kérő
tanár, mikor elmentek a vendégei,
akik a görög helyett nem a latinra
tértek át, hanem a Galliában beszélt
korcs változatra, mely tele
kelta és germán szavakkal,
de üres a grammatikája.

Két vendége közül az egyik
halott volt, a másik még élt,
de azzal tréfálkozott, hogy
két év múlva ő is emlék lehet már.

Meg kell találni a nyelvet? –
kérdezte a nyelvet nem találó,
ezért a nem találást tanító, amikor
még ott voltak, illetve nem voltak,
de ott. A halott, még ha igent is mond
a meghívásra, csak úgy tud eljönni,
hogy nem jön el.

De hogy tud nem eljönni?
Úgy, hogy el se jön.
Nem tudok úgy írni, ahogy ti,
nekem el se kell jönnöm,
hogy itt legyek, mentegetőzött
a vendéglátó.

Azon a nyelven nincs időmérték,
panaszkodott a halott költő,
mint egy szabó, aki félredobja
a mérőszalagot, és ollójával
találomra vágja a drága
szövetet. Mifelénk már
nem tógában járnak.

Mifelénk a halottak áttelepülnek
a túlvilágra, dicsekedett
a neve elhallgatását kérő
dicsekvés-író.

196

BÉKÉTTLENEK KLUBJA

A dicsekvésírónál a két barát –
a halott és a meghalással játszó,
összevesztek. Kibékülni akartak,
és békületlen mentek el.

A békületlenek klubjában
kevés a halott. Mert őket folyton
megnyugtatják: Nyugodj békében!
Meg ilyenek. De hármuk közül
egy se akar békében nyugodni.
A béke az idő kihúzása a létezés
egyenletéből.

Az idő, amit kihúzunk a létezésből,
ha rosszat akarunk.

A rosszról senki nem tudja, mi.
A jó szerint nem az ő ellentéte.

197

AMINEK NEM IS VOLT EREDETÍJE

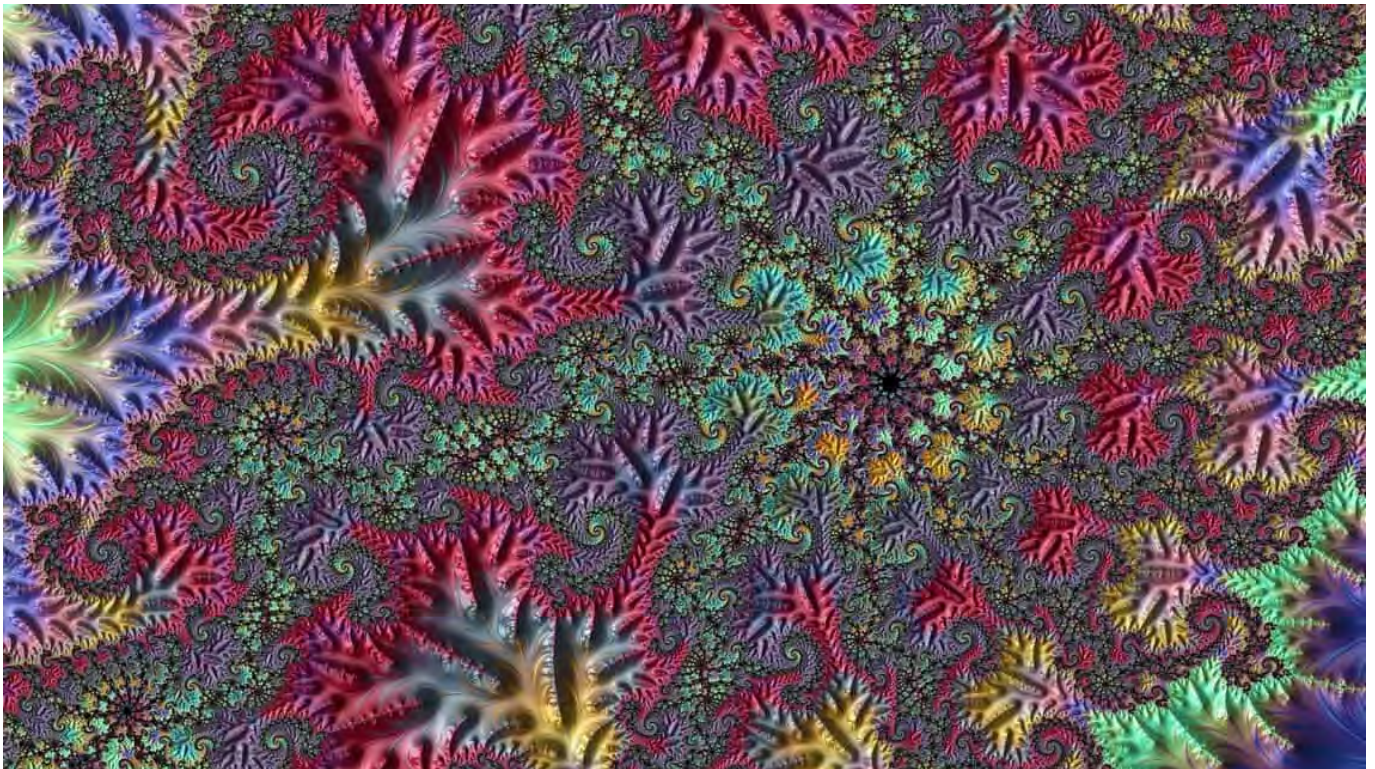
A tanársága elhallgatását kérő
tanár nem ismerte a mértéket.
Írásait hiába méregette
patikamérlegen, túl könnyen
jött az egyensúly, mindig

más volt, és mindig ugyanolyan.
De ő mindig lemásolta,
aminek nem is volt eredetije.

198

KUDARC

Gubancvár. A lehetetlen pereme.
Innen kezdődik a létező világ.
Idáig a teremtés előtti vágyak
jöttek. A nem teljesíthetők.
Ami létrejött, nagyobb kudarc,
mint ami nem.

199

A LÉLEKVÁNDORLÁSRÓL

A lélekvándorlás lehetőségességéről
 az győzte meg, amikor egy másfél éves
 kislányt látott sétálni a tengerparton.
 Sütött a nap, a víz alig fodrozódott,
 de tükröződött benne az ébredés fénye.
 A kislányt a szülei kézen fogva
 vezették. Mikor elé került egy kacsa,
 meglepődve nyugtázta: Ó! Mikor
 nagyobb fűcsomót látott,
 meglepődve nyugtázta: Ó!
 Mikor kutya szaladt arra,
 meglepődve nyugtázta: Ó!
 Ó, ó és ó! Úgy járta be a
 reggelt, mint aki birtokával ismerkedik,
 vagy épp titkos tudományt tanul.
 Átvett, és örömmel elfogadott mindent.
 Elégedett volt, hogy szebb helyre került,
 mint ahol előző élete történt.

200

A KÖNYVTOLVAJ

Egy alexandriai bölcselő,
 aki a régi hit alatt nevelkedett
 tudást megpróbálta átültetni
 az új hit üvegházába, ezt írta
 a neve elhallgatását kérő
 költő legnagyobb gyönyörűségére:
 Istent az ember nem
 tanulhatja meg és nem
 is beszélheti el.

Ez pont jó, mert akkor
versben elmondhatja.
És kutatásának eszközeül
egyre inkább a verset választotta.

A vers mint lexikon, grammatika-könyv,
a vers mint laboratórium,
mint joggyűjtemény, a vers
mint szótár, mint jegyzetfüzet,
a vers mint ima és mint átok,
a vers mint raktár.

A lényeg nem tanulható,
nem kutatható, történetté át nem
alakítható, persze mindez
közhely, de tény, a lényeg
mint vers tanulható, a lényeg
mint vers kutatható, a lényeg
mint vers történetté átalakítható.

Hermész odaköltözött
a szomszéd házba, görög
kereskedőnek adta ki magát,
gyakran hozott át a versbarát tanárnak
becsesnek számító kéziratokat:
az alexandriai könyvtárból
loptam ki őket!

kép | adobe.com

Merkószki Csilla

NEM VAGYOK ELÉG JÓ

2025-08-12 | NOVELLA

Nem vagyok elég jó gyerek. Ha az lennék, felhívnám a barátnőmet, hogy sajnálom, de sztornó a csajos este, bár talán nem a csaj a legjobb kifejezés két elvált, középkorú nőre, és rohannék anyámhoz. De nem! Én csak hívogatom felváltva a mobilt és a vezetékest, miközben tipegek a kávézóba, ahova beülünk beszélgetni az előadás előtt.

Az első hívásnál bosszankodtam, hogy már megint nem tudja, hol hagyta a telefonját. Jó sokáig csörgettem, és láttam magam előtt, ahogy járkál a lakásban, keresi a hang forrását. Magamban megkegyelmeztem neki, és hívtam a vezetékest. Miután azt se

vette fel, gondolkoztam, hol lehet. Szombat este otthon van. Mindig. A harmadik sikertelen hívás után gondoltam először bajra. A negyediknél, hogy nem vagyok elég jó gyerek. Azóta nem számolom se a csöngéseket, se a próbálkozásokat. A gyomromban megjelent a jól ismert görcs, ami összehúzza a testemet és éjszakánként nem hagy aludni. Izzadt tenyeremet a selyem szoknyámba törölgetem, és váltogatom a telefont a kezemben.

jól kibeszélünk mindenkit

Mérges vagyok, hogy egyik barátnőjének se tudom a számát. Ez is a volt férjem hibája. Ha nem zaklat Facebookon, és nem szórja tele az oldalamat a részeg agymenéseivel,

akkor nem törölöm magam. Most írhatnék Böbének, vagy Erzsikének, vagy Molnárnénak, aki szintén Erzsébet, de az egyetlen, aki nem elvált, hanem özvegy. Legalább az egyik szomszédnak tudnám a számát, megkérném, hogy csengessen be anyámhoz. Talán trécselnek a ház előtti padon. Mondjuk, anyám meg a trécselés két külön fogalom. Leginkább hallgatja a többiek panaszkodását, aztán felhív engem, és jól kibeszélünk mindenkit, aki nem képes elviselni a fájdalmát. Anyám sosem panaszodik, és erre büszke. Én is az vagyok rá. Nincs vele gond. Zsuzsa anyjának mindig akad valami baja, és gyakran sírva hívja a lányát, hogy menten meghal, vagy elnyomkodja a telefonját, és nem lehet elérni.

Nem vagyok jó gyerek, mert nem figyeltem a jelekre. Szerdán csak úgy megemlítette, hogy mostanában rosszul alszik, de hetven felett ez normális. Még nevettünk is, hogy én is rosszul alszom, pedig még ötven se vagyok, és hogy tök rendben van, ha éjjel kettőkor felébredünk, és hajnalig nem alszunk, csak bámuljuk a sötétet. Némi megvetéssel beszéltünk azokról, akik felkelnek meg telefonoznak, jobb esetben könyvet olvasnak. Mi nem! Mi csak fekszünk az ágyban, esetleg számoljuk a másodpercmutató kattogását, és türelmesen várjuk a visszaalvást. Arról mélyen hallgattam, hogy én ilyenkor a volt férjem hazugságait számolom. Ami végképp nem álmosító.

Csütörtökön felvetette, hogy ideje lenne újra ismerkednem, ő nyugodtabb lenne, mert mégsem jó egyedül. Házasságom alatt jobbnak láttam megkímélni őt a valóságtól, hogy imádott vője nem annyira rendes ember. Bár tényleg házas és jobb napjain figyelmes volt, csak emellett mániákusan féltékeny és szerencsejáték-függő. Azt se mondtam, mennyivel jobban érzem magam, mióta nem ellenőrzi minden lépésemet. Ehelyett megjátszott könnyedséggel közöltem: szombaton színházba megyek. Randim lesz! Ennek nagyon megörült, és letettük a telefont, majd futni mentem, és két sprintelés közben mart belém a bűntudat. Anyám megint jól elterelte a témát magáról, mert az egész beszélgetés onnan indult, hogy már napközben sem tud aludni, annyira fáj valami a bordájánál és a lapockájánál. Anno az epekővel is borzasztóan kínlódott, de ez sokkal rosszabb. Akkor szintén egyedül szenvedett, mert apám annyira tapintatos és együttérző ember, hogy inkább elment otthonról. Magára hagyva második feleségét a szenvedéssel és két kisgyerekekkel. Amíg anyám a kórházban várta a kőmentesítést, az öcsémmel a nagyszülők kényeztetését élveztük. Apám tökéletes időzítéssel aznap tért vissza kiscsaládunk életébe, mikor anyámat hazaengedték. Hogy merre járt, azt nem tudtuk meg, csak hogy *dolga volt* és *farkaséhes*, de a főtt burgonya látványa újra távozásra készítette, amit anyám nem

hagyott szó nélkül, de apámmal nem lehetett veszekedni, mert egy *hagyjál a hülyeségeddel, majd jövővel* távozott. Anyám azonnal lakatost hívott, hogy cserélje le a zárat, másnap pedig beadta a válókeresetet.

Tegnap mielőtt felhívtam, elhatároztam, nem hagyom magam félrevezetni, fel is írtam egy cetlire, hogy *fájdalom!*, és kitettem magam elé. Ne aggódjak, jól van, vett be fájdalomcsillapítót, ami tényleg csillapította a fájdalmát. További kérdéseimet azzal hárította, hogy mindenkinek van valami baja, ilyen az élet, édes lányom, nem érdemes erre több időt fecsérelni, nem vagyok én panaszkodós öregasszony.

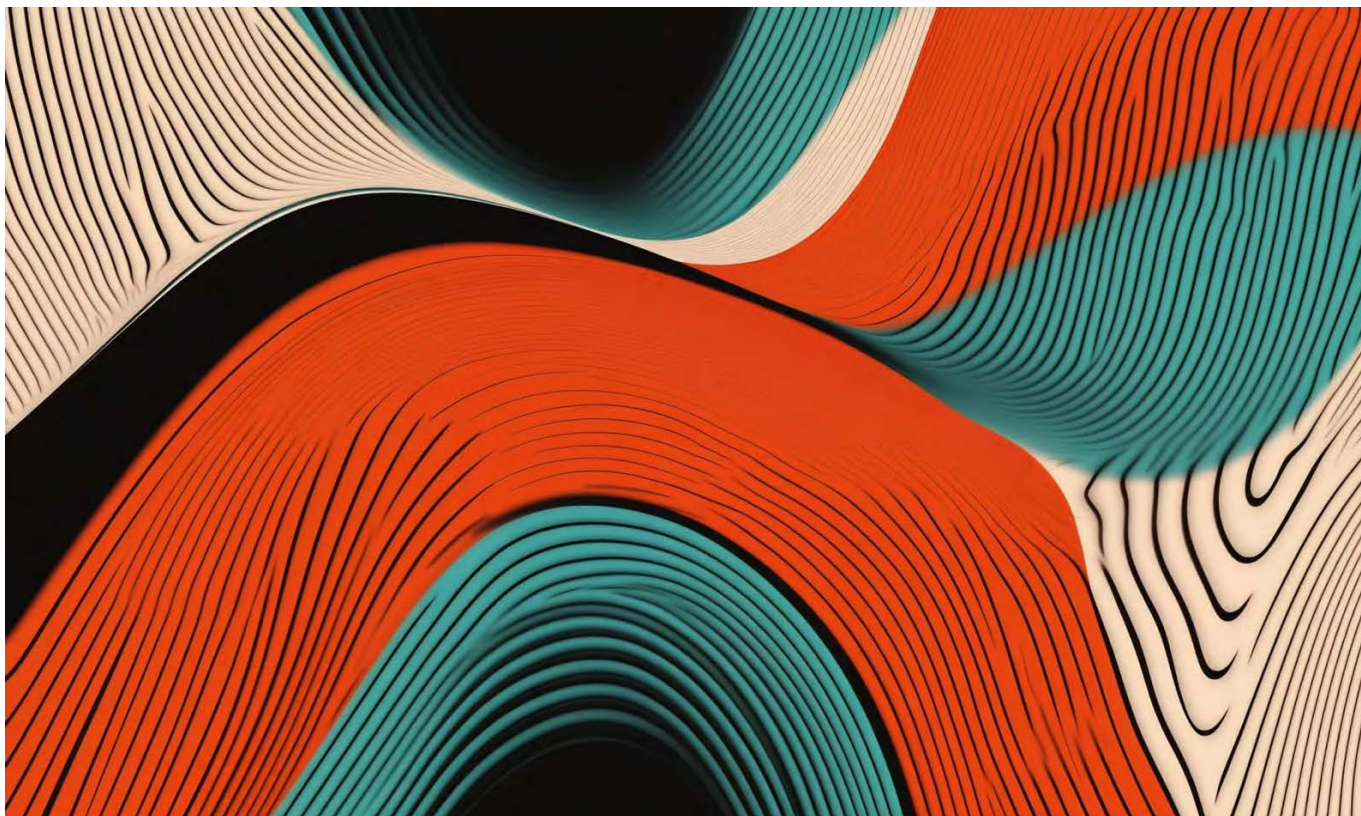
a sikertelen gyerekprojekt

És most itt ülök a kávézó teraszán, kirtatóan hívogatom, bár egyre kevesebb értelmét látom, és egyre szarabbul érzem magam. Nem vettem észre, hogy megöregedett. Magammal voltam elfoglalva. A válással, előtte a sikertelen gyerekprojekttel, utána az anyagi csőddel. Gondoskodnom kell anyámról. Nem lehetek olyan érzéketlen, mint apám. Ez az öcsém szerepe.

Megérkezik Zsuzsa, az egyetlen, aki tud a volt férjem hazugságairól, és most szerettem volna elmesélni neki, hogy nemcsak a megtakarításunkat játszotta el, hanem a dugipénzemet, és a nagymamámtól örökölt arany ékszereket is lenyúlta, ehelyett gyorsan elhadarom neki, hogy nem érem el anyámat, és nem tudom, mit csináljak. Legyintett, hogy biztos nincs baj, ő is így járt a múltkor: az anyja véletlenül lenémította a telefont, és mikor beállított hozzá, épp kényelmesen vacsorázott.

Végre meghallom anyám hangját a telefonban, hogy mi a baj, gyermekem?

- Veled mi történt? – kérdezek vissza.
- Miért hívtál olyan sokszor? – faggat tovább válasz helyett.
- Miért nem vetted fel?
- Miért-miért? Dolgom volt.

Megunom ezt az egész meddő kérdezősködést, és mérgesen rászólok, hogy bökje ki végre, mi van vele, mert ilyet még sosem csinált, hogy órákon át nem tudtam elérni. Erre ő is felemeli a hangját, hogy megvan a maga élete, és amúgy nem órákon át, mert épp csak beugrott az ügyeletre. Zsuzsa mutatja, hogy nyugodjak meg, és lélegezzek mélyeket. Vele együtt veszek mély levegőt, lassan kifújom, majd megismételjük. Aggódtam érted, szólalok meg, és ahogy kimondom, érzem, hogy a torkomat szorítja a sírás. Nem is értem, honnan jött. Újabb nagy levegőt veszek, szeretném megkérdezni, miért volt az ügyeleten, és miért nem szólt, elkísértem volna, de ahogy belekezek, nagyon vékony és magas a hangom, és nem akarom, hogy ebből bármit érzékeljen, így csak az ügyelet és miért szavakat préselem ki magamból halkan, szinte szótagolva, mintha csodálkoznék, közben könnyezek, Zsuzsa ad egy zsepit, óvatosan a szememhez nyomkodom, meg az orromhoz, mert szipogni sem szeretnék, lejjebb csúszom a széken, fejemet hátra döntöm, és a felhős eget nézem. Nem sírhatok!

Jól vagyok, gyermekem, kaptam gyógyszert meg kenőcsöt az övsömörre, az még hónapokig eltart.

Mit segítek?

Semmit, érezd jól magad, tudod, hogy mindent megoldok, miattam ne aggódj. Milyen a randi? Jól vagy?

Persze, miattam ne aggódj. Kinyomom a telefont, és elhatározom, hogy holnaptól úgy figyelek rá, mint apám lelépése után. Csak rám számíthat. És nem tudom, hogy őt vagy magamat sajnálom jobban.

kép | vecteezy.com

Gyetzai Balázs

EGYEDÜL

2025-08-08 | **VERS**

a kabátod még tartja a vállad
ahogy a fogas csendben kiegyenesedik

a szék ahol ültél
visszaveszi a formátlan nyugalmat
de a szövete mélyén
valami mégis meleg maradt

a régi bögre peremén
ujjnyomod feszül
mintha minden reggel újra akarnál
kortyolni belőlem

az órád ketyegése most túl hangos
mintha tudna valamit
amit én csak sejtésből rakosgatok össze
a kihagyott percek helyén te vagy

a könyv amit mindig visszacsuktál
nyitva maradt a lap szélén hajsza
csendbe fűzött jelenléted

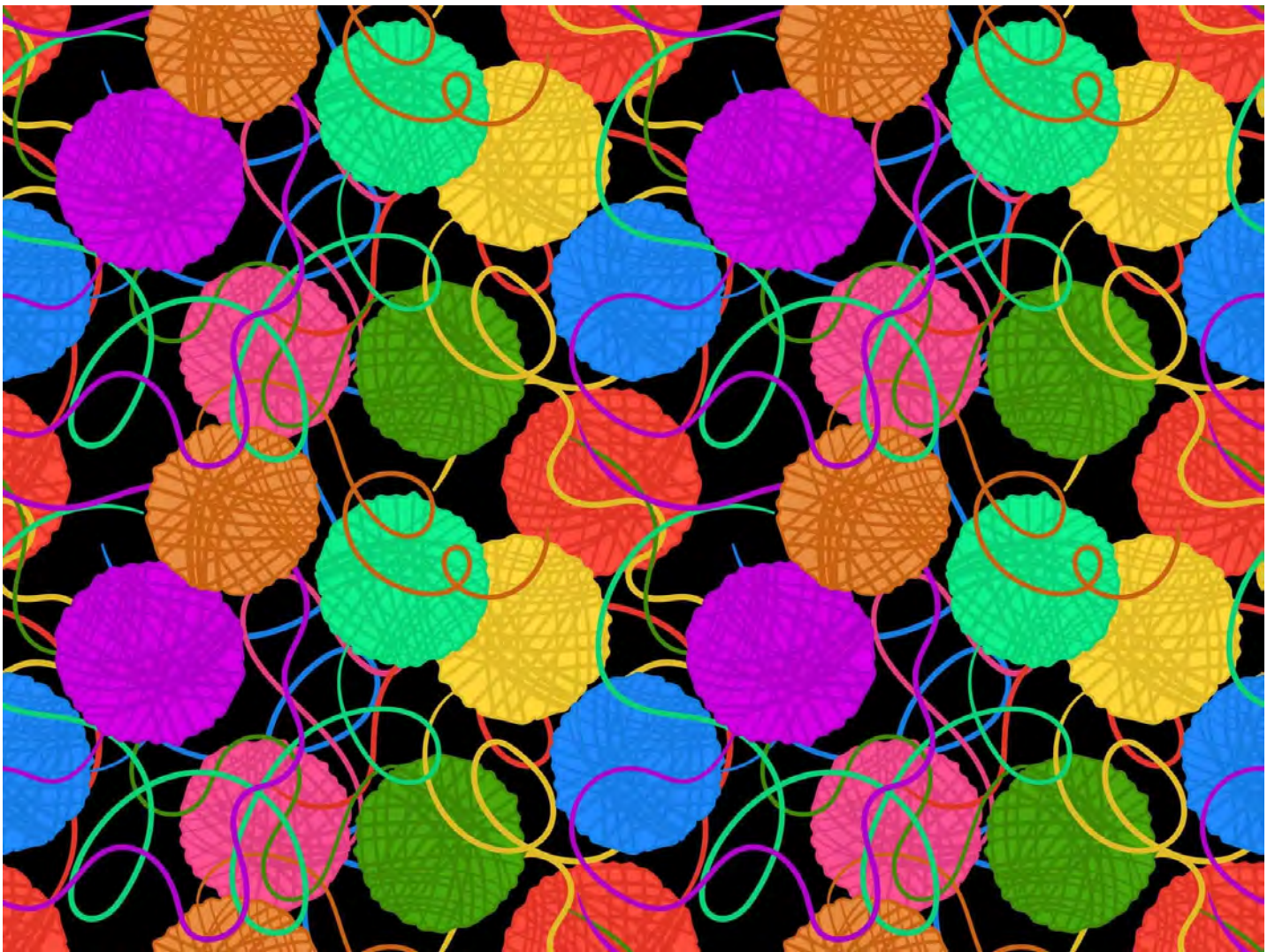
nem sír ez a szoba
csak tanul együtt élni
valamivel ami már nem test
de még mindig velem lélegzik

kép | vecteezy.com

Taizs Gergő

MINT ÖNMAGÁT HORGOLÓ

2025-08-11 | **VERS**

Ujjadra évgyűrűt hiába is húznál.
Forgatod, vizsgálod hosszában-széltében:
mint önmagát horgoló színes pamutszál,
nem tudni, hol indul és mikor ér véget.

Nem tudni, hol indul és mikor ér véget?
Mennyi emberöltő sarjad hátad mögött?
Hogyan lesz a háncsból dorozmás héjkéreg,
testvére kinőtt ruháiba öltözött?

Mint kacsakő, mely tó vizén fodrokat hajt:
távolodnak tőled kerekded tegnapok.
A szökkenő pillanat mégis marasztal,
köríved maholnap így lesz a legnagyobb.

kép | vecteezy.com

Kiss Dániel

BELÉD KÖTÖTTEM

2025-08-18 | **VERS**

az előszobában még mindig itt áll
a 22-es lábadra való szandál
te lettél a legrövidebb tól-ig a temetőben
20–23
azóta várom
hogy leszálljon akit ígértek:
az elhordozhatóság

hogy az üres szavak szoborrá kössenek
mint az agyag körülötted
elég volt egy kis hely is neked
elégetni képtelen voltalak
így még egy kicsit tovább vagy
voltál
miért nem szóltál
mikor szóltál
miért nem hagytad
nem tudom
le kéne cserélnem rólad
a háttérképem
hozzá kéne nyúlnom a szobádhoz
benne bármihez
végül is eltelt 2 év
nem tudom
lehet-e
kell-e
tovább lépjek
abból
amiből nem lehet
ha akarnék se tudnék
belekötött a bokám
emléked betonjába
persze még levághatom
rólad
belőlem
lábastul
magam

kép | vecteezy.com

Nacsinák Gergely András

AZ ARANYMADÁR 1. RÉSZ

W. B. YEATS BIZÁNCA

2025-08-14 | ESSZÉ

I.

William Butler Yeats utálta az időt.

Legszívesebben kihajította volna középkori toronyszobájának ablakán – ám ami azt illeti, az ilyesmi éppen fordítva szokott történni. Pedig igazán megtett minden tőle telhetőt: verseiben, áttételesen és művészi leleménnyel ugyan, de több tucatszor

átkozta el. Időskorában fiatalító műtétnek vetette alá magát. Beiratkozott a lehető legexkluzívabb hermetikus társaságokba. Mégis úgy tűnik, sem a Steinach-féle beavatkozás, sem az Arany Hajnal Hermetikus Rendjében elnyert beavatások nem hozták meg a kívánt eredményt. Yeats továbbra is öregedett, és továbbra is utálta az időt. Hatvanadik életévét betöltve sem tudott megbékélni a mulandósággal.

Ezért egy napon fogta a cókmókját, és elhajózott Bizáncba.

✱

Vannak költők, akiknél Isten ments', hogy az ember a művek mögé akarjon pillantani, és megismerni az ún. „személyiséget”, aki ezt a sok csodát létrehozta. Alighanem Yeats is közéjük tartozik. Nem lehetett különösebben rokonszenves jelenség: angolul verselő ír nacionalista, aki az imádott színésznő helyett jobb híján elvett feleségből spiritiszta üzeneteket sajtolt ki műveinek nyersanyagául, hátha így csitul valamicskét a mulandóság miatti mardosó rettegés. Ám miután a színésznő, Maud Gonne még akkor sem mutat hajlandóságot iránta, amikor elválik nyalka férjétől, MacBride őrnagytól, ráadásul meseszép lányát, Iseult Gonne-t is hidegen hagyja Yeats udvarlása, az 1916-os ír felkelést is vérbe fojtják és alkotói kétségeire a Nobel-díj sem hoz enyhülést – nos, akkor Thoor Ballylee középkori bástyájában elsáncolva magát megírja két csodálatos és kiábrándult versét, melyeket mágikus kapocsként fog össze, és csatol az életmű többi darabjához ez a név: *Byzantium*.

II.

Sápadt téli reggel volt, és Róma. Egyedül ültem a Santa Prassede boltozata alatt, és néztem, amit szemünk sohasem láthat. Mindent. Az idők teljességét, a testekben ébredő szellemet, Istent és embert, földet és eget egyetlen, szikrázó képben. A január végi ködön át, a tetők sokszorosán tört horizontja mögül valahogy utat talált magának a napfény, és mintha kovakőből, lángot csiholt a falból: a kettős diadalív koszorúkkal vonuló véneinek tunikája vakítón szikrázott, akár a frissen hullott hó, mögöttük szivárványszínekben pompázott az apszis tarka tojáshéja. Arra gondoltam, így illenék megöregedni, ahogy ezek az apokaliptikus vének: örökös napkeltében fürdőzve. Mert

a jelenet, bármit mondjanak a turisták bédekkerei, nem a világ végét mutatja, hanem a valóság ébredését: hiszen látnivaló, hogy az angyalok, vének, szentek, városfalak, és érett datolyától roskadó pálmafák körül és mögött és fölött kékben és pirosban játszó felhőfoszlányok úsznak, az apszist és boltíveket hajnali égbolttá minősítve át. Ez itt nem valaminek a lezárása, hanem éppenséggel a nyitánya: virradat, feleszmélés az igazságra. Örökös kezdet, amelynek mélyén, mint a reggeli tengeren, megcsillan minden szín és minden lehetőség.

*

Néhány napon át apszismozaikokat jártam végig Rómában, egyszer borongós, másszor derűs, de mindenképp gyorsan bezáruló napokon. Hajnalból hajnalba mentem, szisztematikusan járva végig összesen nyolc évszázadnyi pirkadatot. Láttam, mint jelenik meg a Santa Constanza pasztell-árnyalatú, még egészen antik ízlésben felrakott kövei közt a trónoló Megváltó alakja, óvatosan csempészve eszelősen friss színeket a méltóságteljes birodalmi boltívekre. A Santa Maria Maggiorében föl-alá járkálva néztem, hogyan szikráztattak fel vagy rejtettek homályba a régi mozaikrakók egy-egy alakot vagy részletet a mozaikkockák csaknem észrevétlen megbillentésével, tudva, hogy akkor más szögben verődik vissza róluk az ablakokon át érkező fény. A Santi Cosma e Damianóban Isten Országának hallgatag, tengermélyi kékje fogadott,

itt a szentek bűvárok módjára lebegnek a mennyei akváriumban. Az egymásra rakódó felhőkön, mint rózsapiros, bíbor- és narancsszín, ezüst és márványos fehér lépcsősoron ereszkedik alá az isteni Ige a föld medencéjébe. Meglátogattam a rikító pipacsok közé plántált Primus és Felicianus mártírokat, akik az állandó tavaszban sütkéreznek, és utána a Forum rommezejének peremén szemet szűrt az optimistán nyíló egyszál pipacs. Megnéztem, hogyan feslenek ki Szent Ágnes bizánci császárnőként ábrázolt alakja fölött a szférák égi szirmai. Szemrevételeztem a Tevere túlsópartján, a Santa Cecilia homlokzatán mászó mozaikcsigát, annak bizonyítékeként, hogy a legparányibb dolgok is megtalálják a maguk (lassú) útját az öröklétbe (ha ugyan az nem eleve nekik készítettet), és nem nyughattam, amíg a Santa Maria di Trastevere szentélyében fel nem fedeztem a kocsmát, az egyetlent, amely helyet kapott a Mennyei Jeruzsálem külterületén. De ha csak lehetett, ha csak pár percre is, mindig útba ejtettem a Santa Prassedet. Egy alkalommal észrevettem, milyen ravaszul komponálták össze a kettős diadalívet az apszissal: ha valaki a régi főkapun át lép a templomba, mindössze *egyetlen* ív látszik, a másik takarásban marad: aztán ahogy az ember, szemét az oltárra függesztve lépdel előre – a régi mesterek bizonyára ezzel számoltak –, lépésenként válik el egymástól a két bolthajtás, a rejtőzködő pedig feltárja, amit az első csak távoli látomásként mutatott: a mennyei Jeruzsálem belsejét és lakóit. Más alkalommal próbáltam kideríteni, melyik lehetett a főpapi síremlék, amelyről Robert Browning egyik hosszú és szép versét költötte: *A püspök megrendeli sírkövét Szent Praxedis templomában*. Hol lehet a fülke – ha létezik egyáltalán –, ahonnan „látni a szószéket s egy darabot a kórusból... S a magas dómot, hol angyalok laknak, és bujkál némi napsugár”? Amikor pedig esténként visszabaktattam a szállásra, a táskába gyömöszölt papírok közül kikotortam az öreg és undok Yeats két útinaplóját: a két Bizánc-verset, amelyek elbeszélik, hogyan szállt hajóra és indult el, színésznőt, ír virtust, levert lázadást, okkult beavatást, irodalmi sikerek és magánéleti kudarcok leporellóját hagyva maga mögött, kiábrándultan, de a megifjodás reményével, Bizánc felé.

III.

Yeats nem volt történész, és a köznapi Bizánc, mint úgynevezett történeti tény, nemigen foglalkoztatta. Miután utálta az időt, nem vesződött tételes apróságokkal; az adat úgyis a percé, amelyből vétetett. Kézbe vett ugyan egy-két bizantinológiai tárgyú munkát, de nem többet. ^[1] A történeti Bizáncot inkább intrikástul, címkórságostul, dinasztiástul, mindenestül zárójelbe tette, és csak a történeten, szóval az ideiglenesen túlival törődött. Ami a bizánci művészet. Ha tetszik, százszorosra nagyította azt az egyoldalú Bizánc-képet, amitől történész-szakemberek nemzedékeit veri ki a víz: mert tudományuk egész arzenálját latba vetve munkálkodnak azon, hogy a szent Bizánc vastag aranyozása alól előkaparják a profán, gyalró és ingatag államszervezet, és hozzá a változékony mindennapok képét. Yeats, megkockáztatom, erre volt a legkevésbé kíváncsi. Nem érdekelte a piacok, hajóépítő műhelyek, vidéki uradalmak, az eretnek ázsiai szekták, vándorcirkuszosok, szajhák, haszonleső udvaroncok és agyafúrt kalmárok eszelősen tarka világa, csakis a mozaikok néma Bizánca: ez a mélytüzű, metszett ékkőhöz hasonlatos, már-már nem e világian áttetsző királyság. Yeatsnek a könyörtelen történelemből untig elege volt, többek közt azért is, mert – bár nem minden alap nélkül, de némileg önhitten – magát is hibáztatta a vérbe fojtott 1916-os dublini felkelésért. Amikor Bizánc felé indult, egyúttal a történelmet kívánta maga mögött hagyni, hajójának orrát egyenest az öröklét felé fordítva. Hiszen ahol nincs idő, ott megvénülés sincs, és halál sem.

✱

*Vénnek nem jó e táj. Az ifjak itt
egymás nyakán, a fán a madarak
– halandó népség – zengik dalaik,
lazacos zúgók, ángolnás tavak,
hal, vad nyárvégtiben dicsérgetik,
mi csak tenyész, él-hal a nap alatt,
buja zsongásba hullva megvetik
az időtlen szellem remekeit. ^[2]*

That is no country for old men. Ez nem véneknek való vidék.

Írországról beszél, az otthonáról végül is, a zöld tenyészet, a legelők és tavak szigetéről, de persze nemcsak arról. Hanem tágabb otthonról, a világról is, ahonnét el kell indulni egyszer, ha már nem való azoknak, akiket elért a vénség. Mert az e világ (pontosan „ez”, ami éppen itt van) mindenestül az ifjaké, akik még csak nem is „egymás nyakán”, hanem egyenesen „karjaiban” leledznek (*in one another's arms*) – mert minden ölelkezik, egymásba fonódik, ami él, halakként fickándozva a pezsgő vizekben.

Fish, flesh, or fowl – hal, vad, szárnyasok. Egyszerű felsorolás, de angolul úgy hangzik, mint három jól irányzott köpés a világra: hiszen *whatever is begotten, born, and dies*: ami csak keletkezett, születik és meghal. Szemétre való. *Caught in that sensual music all neglect / Monuments of unaging intellect*. Érzéki zene, amely mindent bűvkörébe von, elszongít: a természet szirén-éneke, képes elvenni az ember esztét. Az intellektust, mely nem vénül a hanyatló testtel, nem hogy nem respektálják, még csak megvetésre sem méltatja itt senki: egyszerűen levegőnek nézik (*neglect*).

*„Egy éltes ember szánandó dolog,
boton rongyos kabát csupán, hacsak
nem esd a lélek, énekel s zokog
halottasingben is rongyainak,
nem dal-iskola ez, hanem konok
buvárlata önnön csodáinak,
ezért hajóztam tengereken át,
láttni Byzantium szent városát.”*

Elsőre azt hinné az ember, hogy ebben a stanzában a Bizánc a legfontosabb szó – pedig nem. Hanem az *unless*, a „hacsak”. *Tattered coat upon a stick, unless...* hacsak a lélek nem tapsol, dalol, és még hangosabban zeng (*sing and louder sing*), hogy hangját ne nyomja el a folyók zúgása, szerelmesek nyögdécselése, a szülés sikolya, madárdal, a világ ezerszólamú éneke. Zengje a szellem énekét a többi toprongyosnak, akik bűzös, halandó rongyaikba bugyolálva réges-régen elfeledték már ezt a hangot, ezt a másik, időtlen éneket.

És hogy miért kell ide Bizánc? Mert ott befelé fordul a tekintet, „önnön csodái”, pontosabban „önnön nagyszerűségének emlékművei” (*monuments of its own magnificence*) felé. Byzantium: a lélek megépített városa.

*„Kik Isten szent tűzében állotok,
bölcsek, a fal arany mozaikján,
a szent tűzből peregve szálljatok,
lelkem énekmestert ugyan kíván!
Szívjátok fel szívem; vágyban sajog,
s halandó testhez kötve mostohán,
nem ért ahhoz: vigyétek hát ti be
a halhatatlanság remekibe!”
O sages standing in God's holy fire!*

Ti bölcsek, kik úgy álltok az égi láng közepette, anyagtalan ragyogásban, akárha egy fal mozaikján. A találkozás jelenti Yeats számára a megérkezést: a megérkezést Bizáncba. Ez a szellem földje, amely tűzből vétetett, nem az e világ, hol zúgó és tovasiető, hol meg poshadó, pangó vizek találhatók. Emitt szüntelen nyüzsgés, haláltól sürgetett izgága párosodás, szűrt fény vagy derengő félhomály, amott, a vizeken túl – makulátlan ragyogás. Zöld Ír-hon, arany Byzantium. Az alkonyat földje az egyik, ahol a nap a tengerbe száll, a napkelet földje a másik. A kontinens két kapuja. Ha emitt meghalni lehet, amott bizonyára megszületni érdemes. Arany dómjainak belsejében mintha az égboltra siető nap fénye rögzülne. És a bölcsek ennek a hajnali fénynek a szívében állnak: őket szólomatja Yeats, ahogy szeánszokon a holtak lelkeit hívta – de ezúttal nem az árny-lelkekhez, hanem hozzájuk esdekel: *consume my heart away*, emésszétek el szívemet ti, akik tiszta láng vagytok, maradéktalan szellem, mert ezt a szívet, így, ahogy van, vágy sorvasztja és béklyózza a testhez, ehhez a haldokló állathoz – *fastened to a dying animal* – eladdig, hogy többé már nem is tudja önmagát. Yeats magyarul kissé homályos félmondata („nem ért ahhoz”) angolul így szól: *it knows not what it is*. Nem tudja magáról, micsoda.

„Lelkem többé, levetvén testemet,
 semmi természeti formát nem ölt:
 de milyet görög aranymivesek keze
 zománc-aranyból remekelt,
 ébren tartván álmos császár-szemet,
 vagy dall, ha egy aranyboltivire ült,
 Bizánc urainak s úrnőinek arról,
 mi volt, mi van, s mi még lehet.”

Once out of nature I shall never take / My bodily form from any natural thing...

Nem a „lélek” nem vesz föl többé fizikai alakot, hanem „én”. Csekély, de nem lényegtelen különbség. Ha egyszer a természettől, a vágy, nemzés és pusztulás köréből megszabadultam, semmi olyan testi alakot nem öltök már, ami a természetből vétetett. Yeats minden jel szerint úgy képzelte, hogy a test amolyan sűrített lélek, amelyet az anyagtalan szellem hoz létre az „életszellemek”, a vegetatív lélek segítségével, így tulajdonképpen formája sem rögzített, hanem plasztikus, változékony. De a vers többet mond, mint ami a szerző meggyőződése: mert itt nem csupán a lélekről van szó, hanem önmagamról („*I shall never take*”): vagyis egész valómat kell testestül-lelkestül átvinni oda, Byzantiumba, és az „öröklét műremekévé” tenni; begyűjteni, akár a termést (*gather me / into the artifice of eternity*, áll az előző versszakban). A katedrálisok: égi csűrök, ahová a föld öröklétre megért termését betakarítják. A Jékely-féle magyar szöveg apróbb elütéseit, melléolvasásait az új kiadásokban Gergely Ágnes gyomlálta ki: így például Jékely minden bizonnyal *golden bow*-t, „aranyboltivet” olvasott ott, ahol *golden bough*, „aranyág” áll. Ez a legkevésbé sem mindegy: az aranyág mitológiai, nem pedig építészeti motívum. Az *Aeneis* hatodik énekében az aranyág, Prosperina szent fájának vesszeje kíséri el Aeneast a túlvilágra: Khárón csak ennek felmutatása fejében hajlandó átvinni őt a Styxen a túlpartra, vagyis az aranyág nyitja meg az átjárást a holtak örök birodalmába, egyszersmind biztosítva a visszajutást is az élők földjére. A rajta megtelepedő madár éneke már egész biztosan nem az első versszak szárnyas népségének tavaszt, vágyakozást, termékenységget dicsérő dala, hanem az öröklét magasából zengő, minden múltakon és jövődőkön átívelő ének. Amely talán nem hallgat el.

IV.

Ez a madár, az aranyágra telepedő, görög aranyművesek által remekelt madár sokaknak szemet szúrt. Yeats mindjárt a vers első közlése után kapott egy levelet állandó grafikusától, a költőként is elismert Thomas Sturge Moore-tól, aki méltatta ugyan az első strófákat, viszont elmarasztalta a költőt az utolsóért, mondván, ezzel a műmadárral egészen elveszi a kedvét az örökkévalóságtól. ^[3] Voltak, akik egy Andersen-mesében szereplő, drágakövekkel kirakott gépi fülemülére asszociáltak a vers olvastán. Yeats másik kritikusa, William Empson az egész verset hajlamos volt idézőjelben érteni, és kárhoztatta azokat, akik képesek egy percre is komolyan venni, szándékosan elérve a sorok közt rejlő iróniát. Még hogy aranymadár? Efféle madár-automatát tucatjával lehetett találni a messzi Keleten, a Sárga Császárok udvarában, mint ahogy Konstantinápolyban is akadt jó pár mechanikus bestia a palota fogadótermében, a barbár követek megfélemlítésére és elkápráztatására. Különben is: Bizánc? Gátlástalan cselszövők, ájtatos hipokriták, talpnyaló udvaroncok tenyészet; métely, civilizációs mocsár, az antikvitás hullarablóinak, dicső hellének fattyú ivadékainak tanyája – hát ki kívánczna oda komolyan, méghozzá örök időkre? ^[4] Empson a történeti Bizánc, illetve annak a nyugati megvetésből és értetlenségből alkotott, a felvilágosodás óta divatos görbe tükrében nézi a másik, szent Byzantium képét, amelyről Yeats énekel; azt kéri számon rajta, holott e másik torzkép semmivel sem kevésbé fiktív – tisztán történeti szempontból –, mint az aranykorivá idealizált. Pedig Yeats nem ironizál, sem Bizánccal, sem az aranymadárral. Máskülönben nem írt volna néhány évre rá egy másik Bizánc-verset, mintegy válaszképpen: az elindulás után a megérkezés dalát.

✱

*„Hátrál a nap tisztátlan képe mind;
 ágyban a császár ittas népe mind.
 Hátrálnak éji zaj, korhely dalok,
 hogy a nagy harang elkongatott.
 Egy csillagfényes, holdsütötte dóm*

*lenéz mindent, ami
bonyolult-emberi,
vér mocsarát, dühét utálkozón."*

1930 szeptemberében a költőt újfent valami nyavalya gyötri – ez gyakran megesik –, és ezzel a verssel igyekezett, mint írta, magába „életet lehelni”. [5] Érdekes, hogy már az első Bizánc-vers is lábadozás alkalmából született: akkor Mrs. Yeats cipelte el férjét levegőváltásra Szicíliába, ahol alkalmuk nyílik megtekinteni a Monreale katedrális és a Cappella Palatina mozaikjait. A gyógyír mindkét esetben: Bizánc.

Gyanítom, a versszak utolsó szava inkább csak a rím kedvéért kerülhetett a magyar fordításba: mert utálkozásról szó sincs, még ha a kupola – a Szent Bölcsesség, a Hagia Szophia valószínűtlen kupolája – le is néz (*disdains*) mindent, „ami emberi, / minden fölös bonyolultságot” (*mere complexities*). Akárhogy is, ismét a Városban járunk, még hozzá éjszaka. Nem egy pillantás erejéig, hanem utcáinak sűrű szövevényét járva, különben hogyan is lehetne tudomásunk arról, mi történik éjnek évadján a

sikátorokban és tereken. A csillagok és a hold említése sem véletlen: Yeats világképében jobbadán minden ezek uralma alatt áll: az állandóan váltakozó holdfázisok és az asztrális befolyás diktátuma alatt. Talán épp éjfelet kongat a nagy harang (eredetileg: *great cathedral-gong*, Yeats a keresztény keleten használatos szimandronokat írja körül így), ^[6] a mámoros, eltikkadt hús-vér élet pedig visszavonul, átadva helyét valami másnak.

*Elém egy rém lebeg, ember, vagy árny,
ember inkább s nem árny, rém, mintsem árny;
Hades múmia-pólyájú orsaja
csavart útját legöngyölheti ma.
Csak lehellettelen halotti száj
hívhat ily társat itt.
Hívom a földöntulit:
Jöjj, halálban-élet s életben-halál!*

Nem igazán rém, csak *image*, képmás. Testetlen szellem, „inkább árnykép, mintsem ember, s inkább képmás, mint pusztá árny” (Jékely fordítása itt rugaszkodik el leginkább az eredetitől). Ami megjelenik az elhagyott téren (hacsak nem a császári palotában járunk), nem igazán halott, sem nem élő, hanem egy harmadik: mintha a képmás önálló létkategóriába sorolódna, az élet számára holt, a halál birodalmában viszont élő lenne. Aztán ez a köztes, meghatározhatatlan létező (mintha a költő is csak próbálná kivenni a maga-idézte alakot), ez az egyszerre eleven és élettelen látomány egyik pillanatról a másikra szertefoszlik, helyet adva, hogy ismét előttünk álljon ragyogva, éppen a vers legközepén, az a bizonyos aranymadár:

*Csoda, madár, vagy vert-arany remek,
inkább csoda, mint szárnyas, vagy remek.
Csillagfényes arany boltív csucsán
Hades kakasait példázza tán,
vagy gúnyol hangosan, mint kit a hold bánt*

*mert érc-dicsőség megmarad,
mulandó szirmot, madarat,
mocsárnak, vérnek minden bonyodalmát.*

In glory of changeless metal – az „érc változást nem ismerő dicsőségéből” kiált fölényesen ez a hang, ezúttal egy teljes versszakot átzengve, kétséget nem hagyva afelől, hogy nem a sokat ócsárolt mechanikus szárnyasról, mesterséges játékszerről van szó. Talán egy mozaik-alakról? Mert bár a mozaikkockák éppúgy készültek üvegből vagy kövekből is, mint arany- és ezüstlapkák felhasználásával, a középkorban összefoglaló névvel egyszerűen „*metallum*”-ként hivatkoztak rájuk. Jékely rejtélyes okból itt is megmaradt a „boltívnél”, holott megint csak „aranyágról”, és hozzá csillagfényben fürdő aranyágról (*star-lit golden bough*) van szó, amely összeköti az élőkével a holtak birodalmát. S aki ezen az aranyágon ül, maga is köztes lény, sem ide, sem oda nem tartozó: képmás, madár, kézműves-remek, de mindegyiknél inkább – csoda. De legyen bármi, ugyanúgy meghaladja a mulandóságot, a vér bonyodalmait (megint: *complexities*), mint a nyitó versszakban a város háztetői fölé magasodó kupola.

*Láng lebben a császár kőpadlatán,
nem rőzsegújtó s vascsiholta láng:
vihar se fogja: láng lángot terem,
hová vér-nemzett lelkek soka jön
túl minden zagyva emberi dühön,
belehalván a táncba,
haldokló, buja tránszba,
mely megperzselni egy csipkét is képtelen.*

Flames begotten of flame: lángok, lángból fogantak. Nem földi kéz gyújtotta, nem is tűzszerszám, kő vagy érc csiholta. Nem anyag-táplálta tűz, így a szélvihar sem képes kioltani: az égő csipkebokorra emlékeztet, amelynek ágai nem hamvadtak el. Ellenben a testből és vérből származó lelkeket megtisztítja, az anyagtalan lángok tánca eltünteti belőlük mindazt, ami gúzsba köt – hát ezért vágyódnak és jönnek a lelkek Byzantiumba „a tengereken át”. A lángért („Isten szent tüze” az előző versből), amely nem elemészt, csak átizzít, önkívületig hevít, és amelyben eltűnik minden szövevényes, zavaros, összekuszált, indulattól béklyózott (*complexities of fury*), mígnem a lélek egyszerű és szabad lesz megint. Hát ezért gyülekeznek a dóm árnyékában, éjfelen a szellemek, hét tengerről vágatva sötét, háborgó vizeken át:

*Delfin vér-mocskos hátán nyargalász
szellem szellem után! Az árt töri a rács,
a császár vert-arany szép rácsai!
A táncos folyosó márványai
megtörik a bonyolultság dühét,
e rémeket, melyek
újakat nemzenek,
s a tenger delfin-tépte, tajtékzó vizét.*

Jékely következetes: megint rémet ír, holott itt is *images*-ről van szó, új képmásokat nemző képekről. A „táncos folyosó” kissé homályos: *marble dancing floor* áll az eredetiben, márvány táncparkett. Pedig nem mellékes a szóhasználat: a versben végig kő, érc és láng tartóztatják fel az örvényt, fékezik meg a vizek és a belőlük özönlő szellemek áradatát. Itt, ha lehet, még tisztább, még egyértelműbb a képlet, mint az előző Bizánc-versben: két strófát a víz, a nedvek, a mocsár, az éjszaka, az alvilág és a hold ural, kettőt a nevenincs tűz, a lángok megvilágította márvány és érc. Változékony és formátlan világ az egyik, a másik: szilárd és kitartó ragyogás. A kettő közt mintegy választóvonalként ível az aranyág; őrszemként áll csúcsán a madár, a „csoda, vert-arany remek” (*miracle, bird or golden handiwork*). A mozaik esetében mindhárom: kő, érc és fény egyesül egy képmásban – ezért is állhat ez az aranymadár éppen középen, az elomló, iszamos lélek-árnyak és a lobot vető kövek között. A régiek úgy vették, a lélek is madár: tovaröppenő, éneklő csoda. Vagy lehet a lélek képmás is: a másvilág, akárcsak az álmok világa, tudvalevőleg a mezítelen, testetlen képek birodalma. A vérből, nedvekből, holdpermetből és homályból formálódó lélek itt, ebben az érc-arany madárban nyeri el végleges létformáját, kész alakját: az őt megillető, maradandó ragyogást. S ez itt a versben ráadásul „aranyágra ült”, arra a csodás vesszőre, mely egyedül képes megőrizni az ég tűzét az alvilág nyirkos homályában, ahol különben minden szétmállik, elbomlik, kihuny. Egyszóval dupla biztosíték. Onnan, az aranyág magasából éneklő be ez a madár mind a négy versszakot; kiáltása, mint a kakas rikoltása, ível át az éjszakán, a vizek szakadékán, egészen Írorszáig, napkelettől napnyugatig hallik. Ez az a másik ének, amely az előző versben egyszer már felcsendült: a szív ébredésének éneke. A második Bizánc-vers már nem utazás, vagyis átmenet, mint az első, hanem átváltozás.

Byzantium a lélek városa, pontosabban a lélek metamorfózisának birodalma.

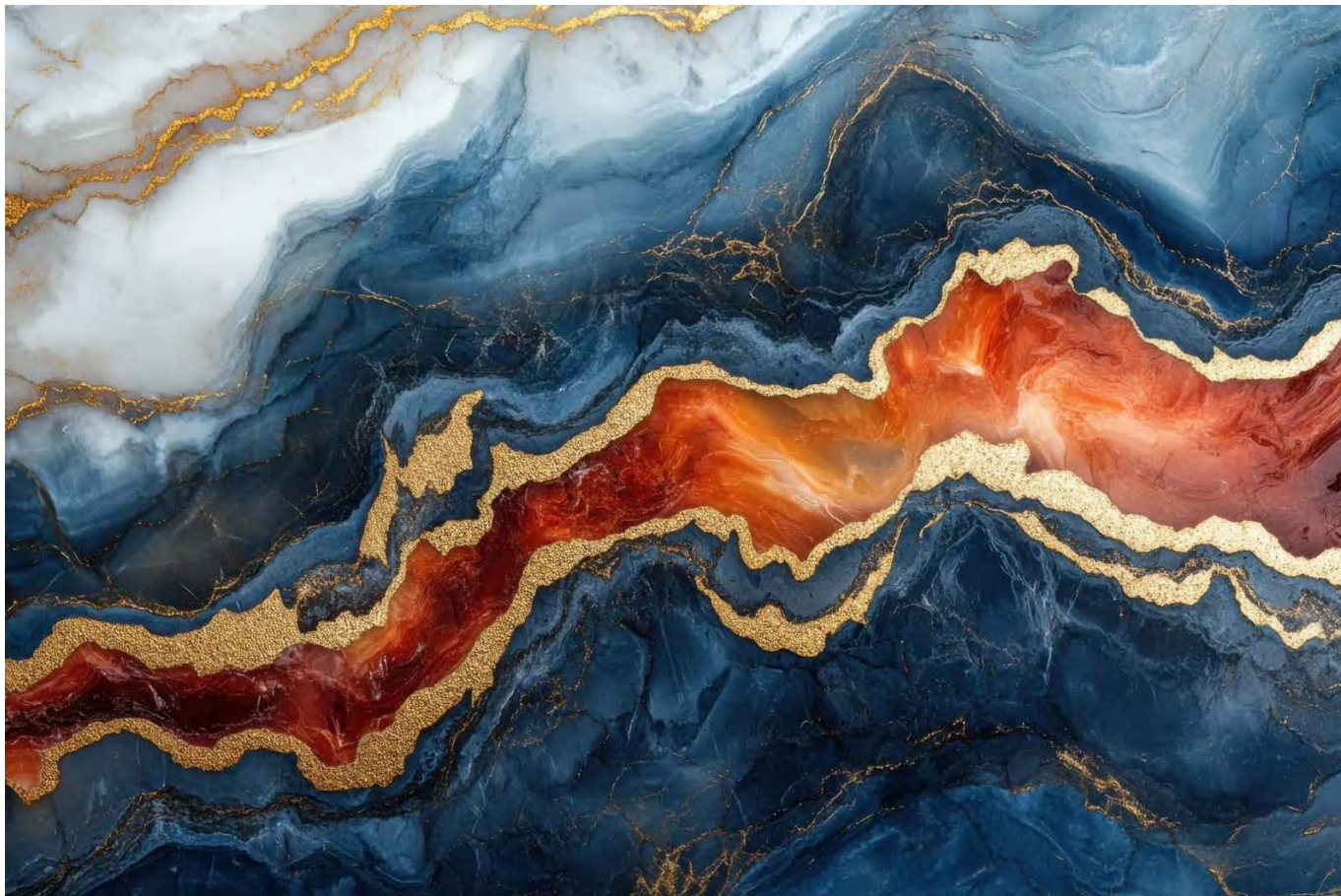
V.

Azzal a bizánci hajóúttal – ha a tényeket nézzük – Yeats élete végéig adós maradt. Ami igaz az igaz, nem kimondottan lelkesedett az utazásokért. Itáliáig azért eljutott, és ott két ízben is volt alkalma bizánci mozaikokkal találkozni: előbb Ravennában, majd Palermóban, és egy elejtett megjegyzéséből úgy tűnik, Rómában is. ^[7] A két itáliai út

dátuma: 1907 és 1924. A Bizánc-verseké 1926 és 1930. Ami azt jelenti, hogy évekig, ha ugyan nem évtizedekig hordta magában az ott szerzett benyomásokat, míg össze nem forrtak Byzantium látomásává. Egy olyan látomássá, mely sok szempontból ellenpontozza Yeats máskülönben túlbonyolított, okkult, körkörös világképét. A kiút lehetőségét villantja fel egy, az idő kelepcéjébe zárt, homokóra módjára oda-vissza áramló rendszerben. Mert Yeats olyan fókig utálta az időt, hogy állandóan azzal foglalkozott. Szerinte a történelem korszakai voltaképp a lélek korszakai, s az ellentétes minőségek (szubjektív–objektív, szellemi–materiális, extenzív–intenzív, rendezett–kaotikus stb.) két, egymással szembe-forgó spirálként (az ő szavával: *gyres*) váltakoznak, az ellentétek ingamozgásában szüntelenül egymásba csapva át. Kiút pedig nincsen. Huszonnyolc holdfázison át forog az örvény, a spirituális fölemelkedésnek és alászállásnak huszonnyolc fokát járva végig újra meg újra, kozmikus és egyéni szinten: ez az egyetemes törvény, amelyet mindenek követnek. A történelem és a lélek örvénymozgásának egyik kitüntetett pontján áll – Yeats számításai szerint – a bizánci civilizáció, mindenekelőtt Justinianus kora, az egyensúly ritka és törékeny pillanataként. A két nagy versen kívül néhány hosszabb-rövidebb jegyzet, elejtett mondat, levélrészlet pontosíthatja még, mi mindent jelenthetett, mit rejthetett Yeats számára ez a szó: *Byzantium*.

*

„Ha kaphatnék egy hónapot az ókorból, s ha rám bíznák a választást, azt hiszem, Bizáncban tölteném az időmet, nem sokkal azelőtt, hogy Justinianus megnyitotta a Hagia Szophiát, és bezáratta Platón Akadémiáját. Gondolom, valami kis borkimérésben összeakadhatnék egy bölcselő hajlamú mozaikkészítővel, aki minden kérdésemre megfelelne, lévén ő közelebbről szemléli a természetfölöttit magánál Plótinosznál is. Ami a hatalom eszköze volt az uralkodóknak és papoknak, s ami gyilkos indulattá fajult el a csőcselékben, az ő büszke és kifinomult mesterségbeli tudása révén úgy áll előttünk, tüneményesen hajlékony jelenlét gyanánt, mint a tökéletes emberi test jelenvalósága” – írja Yeats afféle világnézeti összefoglalónak szánt műve, a *Vision* 1937-es kiadásában; esztendőre pontosan másfél évezreddel az után, hogy a Hagia Szophiát felszentelték. [8]

A „tökéletes” jelző nem olyasvalami, ami túlságosan gyakran fut ki Yeats tolla alól, különösen nem a testtel kapcsolatban. Ennél a „tüneményesen hajlékony jelenlét”-nél pedig talán nincs is szebb, amit a mozaikok alakjairól mondani lehet: ebben a néhány rövid, nosztalgikus mondatban Yeats – ha tudtán kívül is – pontosan fogalmazta meg a bizánci kép-teológia lényegét. Mert Plótinosz és a neoplatonikusok számára a természetfölötti szemlélése mindenekelőtt és kizárólag szellemi természetű tevékenység, a testhez, pláne a képmásokhoz vajmi kevés vonatkozással. A mindenekfeletti, vegytisztán szellemi természetű létező, az Egy kiárad önmagából, a lélek pedig, ha fel akar emelkedni hozzá, magában kutatva befelé törekszik (lévén az Egy minden létező legbelső lényege). De akár a Szellem ereszkedik alá, akár a lélek emelkedik a bennrejlő intelligibilis valósághoz, a test inkább csak kerékkötő, bosszantó akadály ebben a folyamatban. Ehhez képest a bizánci világképben a test is részesül az isteni valóságból, így az a sajátos helyzet áll elő, amit Yeats úgy fogalmaz meg, hogy az ő mozaikkészítőjéhez „közelebb hajol le a természetfeletti, mint Plótinoszhoz valaha is”.

csűrés-csavarás

Miért? Mert voltaképp az utolsó mozaikkocka-rakó segédmunkásnak is közvetlenebbül, hiszen érzékileg nyilatkozik meg a transzcendens, mint a töprenkedő

filozófusnak. A bizánci mesterember a szó szoros értelmében is „közelebbről”: egész pontosan karnyújtásnyi távolságból szemléli a szellemieket, az Istent, aki nem rest testté válni. Ami a hatalom és a szájtáti népség kezén eszközzé vagy ürüggyé, vallássá vagy babonává degradálódik, ami a filozófusok nyelvén mesterkélt terminológiai csűrés-csavarás lesz, az ebben a szemlélésben és közvetlen érintkezésben megmaradhat annak, ami: tüneményes, hajlékony jelenlétnek. Ez a mozaik tudása. Az embernek tüstént kedve támad felkerekedni, és megkeresni a kiskocsmát, ahol képzeletben a költő borozgat a filozofikus hajlandóságú mozaikrakóval. Odatelepedni – ha nem is az asztalukhoz, de egy közeli sarokba, ahonnét a lárma ellenére ki lehet fülelni, mit okoskodnak ezek ketten.

VI.

„Bizánc az európai civilizáció központja volt, és egyúttal spirituális filozófiájának forrása” – közli épp a költő, hevesen gesztikulálva. ^[9] Szemlátomást nem az első kupa bornál tart: ősz halántékán kiütköznek az erek, nyaksálja hányavetin kioldva. A mozaikrakó háttal ül, arcát nem látni. Két keze az asztalon, nyurga ujjai szórakozottan matatnak a pohár talpa körül. Válaszképp megvonja a vállát, morog valamit. Aztán megint Yeats éles hangját hallani.

„Nézetem szerint a korai Bizáncban, mint az írott történelemben eladdig soha, és talán azután sem, a vallási, az esztétikai és a gyakorlati élet egységben volt; hogy az építész és a művész (talán a poéták kivételével, mert a nyelv a vita eszköze volt, s mint ilyennek, absztrakttá kellett válnia) a sokasághoz és a kevesekhez egyaránt tudott szólani. A festő, a mozaikkészítő, az arany- és ezüstmíves, és a szentkönyvek illuminátora csaknem személytelen volt... feloldódva tárgyában, egy egész nép számára látomásul.”

Ebben igaza lehet – szól megfontoltan a mesterember. Hangja mélyebb, mint a költőé, oda kell fülelni jól, hogy mit dünnyög. – Már ami a személytelenséget illeti. Hiszen nem is egyedül dolgozunk: sem a festő, sem az építész, sem jómagam. Más felel a rajzért, más a hátterekért, ismét másvalaki a ruhák redőzetéért, az arcvonásokért. Sok kéz munkálkodik egyszerre, egyetlen képen. És senki nem a saját látomását akarja viszontlátni a falra tapasztott morzsák csillámaiban, hanem az épület lelkét; az építész sem a maga ötleteit emeli magasba a kupolákon, hanem a liturgiát fordítja le a tér arányokon és irányokon szóló nyelvére, ahol a kő a főnév és az ív az ige... Viszont a szertartás sem egyéb, mint mozgásban és dallamban kifejezett isteni megnyilatkozás: az Ige mozgó árnyéka, tömjénfüst, gesztusok, énekhang mozaikjából kirakva. És így tovább. Mindegyikünk, így vagy amúgy, de ezt a jelenlétet szolgálja, tapogatja ki a maga módján: keresve a szent tűz melegét. És igen, ezt a meleget megérzi, ha más-másképpen is érti bölcselő és vénasszony, utcagyerek és szerzetes. Sokak és kevesek, nagyok és kicsinyek.

„A sokak műve így egy ember művének tűnhetett – folytatja Yeats, magához képest, azt hiszem szokatlan hévvel – s emiatt épület, festmény, ornamens, kovácsoltvas-munka és lámpás már-már egyetlen képnek tűnik; s ebben a látomásban, láthatatlan Uruk e hirdetésében volt valami a görög eleganciából... Az aszkéta, kit is Alexandriában 'Isten atlétájának' neveztek, átvette a görög atléták helyét: azoknak a szobrait vagy beolvasztották, vagy összezúzták, vagy elhagyatva álltak a búzamezőkön. Hanem mindent, ami az előbbivel kapcsolatos, oly tündöklő fény övezett, mint amilyet álom és ébrenlét határán látunk csak elsuhanni, csukott szempilláink alatt. Nem az eleven világ ábrázolása ez: hanem egy alvajáró álma.”

színförgetegben és illatzuhatagban

Még hogy alvajáró! – horkan fel erre a mozaikos, akinek halántékát szintúgy zsibbaszthatja már a vörösbor –, még hogy álmodó! Maguk ott a szigeteiken, mocsaraktól bódultan, lehet, hogy

folyton szenderegnek, és mindent álomlátásnak hisznek, ami a túlpartól érkezik, de mi itt, ha épp nincs ólmos tél vagy a bóra, mely megülné az agyunkat, vakító fényben élünk, hallja-e! A tenger naphosszat locsogja a maga történeteit a parti köveken, telesuttogja az üres csigaházakat meg a matrózok üres fejét, hogy összezagválnak mindent; kalmárok ordibálnak hajnaltól napestig, akár a megveszett szamarak, míg idehordják a kezünk ügyébe, a szájunk, orrunk elé hét tenger és négy égtáj minden zamatát, színförgetegben és illatzuhatagban élünk, hát hogy szendereghetne itt bárki is? Nem, barátom, *mi* ébren vagyunk és látunk, olyannyira látunk, hogy a szemünk nem telik színültig soha a vizek képével, nem lakik jól egészen a testek látványával, hanem többet és még többet akar látni, tovább az egekig, ellátni az egeken is túlra, a kéklő ponyva mögé, ahogy a régi próféták, akikből a sivatag idejekorán kiperzselt minden földi képet!

Yeats ezúttal rá sem hederít. Csak folytatja félhangosan, mintha csak a poharának mondaná:

„Még a szemek vésett pupillája is, ha a vésőt egy bizánci elefántcsont-faragó mester keze tartja, lunátikus változáson esik át: mert a tábla halovány vonalai közt az a mély árnyék, s a kör mesterséges vonala ott, ahol minden egyéb ütemes és áradó, a Szentnek vagy Angyalnak olyan külsőt kölcsönöz, mintha egy hatalmas madár bámulna valami tüneményt.”

Madár, ugye? – higgad le a mesterember. – Madár, na nézze, ebben lehet valami. A madarak rezzenetlen tekintete... Az angyalokból és szentekből egyenest a lélek néz ránk, a lélek-madár... Mibennünk mindig kész elrebbenni, a gonosz egyetlen moccanására elröppen, magára hagyva a test-kalickát, és üresen a tekintetet. De náluk... Bennük megpihen az a madár, a test sem kalitkája, hanem fészke a léleknek. Ezért nézik olyan nyugodtan a falakról, ikonok tábláiról, ereklyetartókból ezt a tüneményt, ami a teremtés, egyetlen képként, eget-földet átfogva... Amikor egy szent, vagy urambocsá' egy angyal szemén dolgozom épp, óvatosan illesztem a sötét, obszidiánfekete darabkákat a helyükre, és tudván tudom: nem mi nézzük őket, sokkal inkább ők figyelnek minket. Az örök, tengernyi fényből a mindenségnek ezt a tarka, mozgékony mozaikját. Csillagok, paloták, külvárosi viskók, rozzant halászbárkák, kibomló vitorlák, dűlőutak, zöld ligetek, sarjadó vetések, friss hópelyhek villanásait. Az árnyékok a képen a gazfickók sötét cselszövései, és ragyogó csillámok rajta a gyerekek semmi kis örömei. Bíborban áll rajta a császárok rátartisága, és kékek a szerelmesek átvirrasztotta éjszakák. És amikor az angyal szemének legutolsó szilánkját illesztem a helyére, az ujjam néha megremeg: mert tudom, hogy lám, még egy lélek, mely onnan pillant át ide, miránk, és félek még csak belegondolni is, mit lát...

De ez a túlpartról idevetett pillantás mértéket is ad a világnak a maga egyenességével, nemde? – kérdezi Yeats. – Mi itt keringő örvények közepette élünk, mohó folyondárként tekerednek ránk szerelmek, gyűlölségek, indulatok, ellágyulások... Sehol egy szilárd bizonyosság, sehol egy geometrikusan tiszta cezúra. Ide hallgass, én úgy nézem, két erő dolgozik ezen a sártekén, két igazság; az egyik mozgás, a másik nyugalom. Buja természet az egyik, és fegyelmezett rend a másik. És a kettő egymásnak feszül. Kelet az egyik neve, vagy Ázsiának is mondhatom: az ind templomok kacskaringós vonalaiból épült labirintus, ölelések gyönyörű útvesztője... Tiszta gondolat a másik, ez a Nyugat, a görög-latin szellem: következetes és higgadt filozófia. Sztoikus bizonyosság, ahol még a misztika is, mint az Aquinóiánál, egy katedrális statikájával bír. A kettő között, épp a határon áll Bizánc. Ahol az arc nem pusztul bele az érzelmekbe, és a test nem lesz a vágy martaléka. Nézem a ruhák redőit, melyek esését kétségkívül még az antik szobrászoktól lesték el, de ezek a redők kristályformákká csiszolódtak, a pillanat szeszélyét feladták egy örök stabilitásért... Ezért van, hogy „a bizánci stílus, amely ma oly sokakat hidegen hagy, engem megindít, mert nyúlánk és karcsú angyalai és szentjei mintha kevésbé

kötődnének a minket körülvevő világhoz, mint az áramló vonalak egyfajta elvont anyagához, melyek az Örökkévalóság szemlélésében feloldódott képzelőerőről vallanak.”

Képzelőerő? – fortyan fel erre ismét, ha szelídebben is, a mozaikrakó. Minket nemcsak az aszkéták intenek óva tőle, hanem a mestereink is... Mindenből csak a tudottat, a látottat, sose az álmodottat...

határpont

Képzelőerőnek nevezem – emeli fel kezét a költő védekezőleg –, hiszen nincs rá más szavam. Mifelénk századok óta ezt használják, lehet, hogy jobb híján, a művészi teremtőképesség megokolására. Mi több, Arisztotelész óta a fantázia az érzékelés rendes összetevője, többek közt a szellemi valóság megpillantásának kulcsa is. Hát ezért. De azzal, hogy azt mondtam, a fantázia feloldódik az örökkévalóság szemléletében, egyúttal azt is mondtam, hogy helyére teszi a képzelet játékosságát... Persze nem kell mindenáron ragaszkodnunk ehhez a megfogalmazáshoz. De azt igenis tartom, hogy Bizánc: határpont. Hullám-törő, ha úgy tetszik. „Művészete két alapelve nyugszik, két princípiumból ered. Az egyik görög és római gyökerű, és az arcok ábrázolásában tárul fel: a múmiaportrék, a falképek nyers, ám kifejező karakterei. A másik vonulat Keletről, Perzsiából jöhet, és olyan burjánzó ornamensekben jut kifejezésre, melyek csaknem veszélybe sodorják önkontrollunkat. Ennek jelképe a szőlővenyige lehetne, melynek kacsai mindenhová bekúsznak, s amelynek levelei közt madarak és vadak különös képei teremnek”. Innen nézve mindegy is, hogy Pheidiasz márvány-alakjainak széles vállát vagy a keresztény atléták nyúlánk alakját állítjuk szembe a Kelet mindent befutó, dús televényével...

Ám legyen – von vállat a mozaikrakó. – Személy az egyik oldalon és természet a másikon, ha jól értem. Ez már egészen úgy hangzik, mintha idevalósi volna. – De Yeats eddigre már túlságosan belemelegedett önnön okfejtésébe: A műtörténész Josef Strzygowskit idézném, aki szerint a szentek alakjait megjelenítő templomdíszítések azoknak voltak ínyére, akik Krisztus kettős természetét vallották, míg ahol „Krisztus

pusztán keresztként kerül ábrázolásra, minden egyéb pedig madár, és vad, és növény”, ott olyan ázsiai művészetet láthatunk, amelyet azok értékelték nagyra, akik szerint „Krisztusban nem volt semmi emberi”.

Ehhez nem sokat konyítok, nem tisztom a kiejthetetlen nevű úr mondatait latra vetni – von vállat a mozaikos. – Csak sejtem, hogy összemos egy s mást, azonkívül a nyakamat tenném rá, hogy sohase rakott fel egy huncut mozaikkockát sem, sohase aranyozott sem keresztet, nem festett angyalarcot. Aztán azért elmélkedik róluk. Hideg szemmel mérlegeli őket, elkülönítve az egyiket a másiktól. Pedig mindkettőnek megvan a maga helye: hisz mind a kettőben a megnevezhetetlen ámulat a lényeg, a testen megszűrt ragyogás. Én legalábbis úgy hiszem. A magafajta jövevény, már megbocsásson, itt a Városban mindenféle alak megfordul, nekem elhiheti, szóval az efféle Nyugatról ideszakadtaknak rendszerint valóságos mániája ez a küzdelem. Hogy test és szellem váltig tusakodik. Hogy a természet és személy, arc és ornamens

egymással verseng. Csakhogy minálunk ember is, növény is, állat is egyetlen valóság részese, és mindenik úgy áll a képen, mint egy-egy örökre elplántált igazság a megváltás színarany Paradicsomkertjében.

Yeats a fejét rázza.

Szépen hangzik, nem mondom, de hús és gondolat akkor sem békül meg énbennem egymással soha. A hús elnehezül, a gondolat meg szárnyra kapna, de csak vergődik e súly alatt. Meglehet, ez csakugyan afféle nyugati kórság... Közben látom, hogy „Bizáncban még a Gonosz, a Sátán is mindig egy félig-meddig isteni kígyó marad, nem lesz belőle az a szarvas madárijesztő, amivé a didaktikus középkorban lett”. Más szóval még a sötétségben is van valami, hogy úgy mondjam, égi örökség, távoli visszfény, valami nemes. Így a test sem lehet eltompult nehezék csupán... Nem is tudom. Túl szépen hangzik, hogy egy függőleges meg egy vízszintes fadarab találkozásából univerzális gyógyszer szülessék, és általa kibéküljön egymással a természet, a horizontális, meg a szellem, a vertikum. Még Nagy Konstantin, ennek a Városnak a megálmodója, a Keresztet birodalmi rangra emelő császár „sem tért meg, csak már a halálos ágyán. Félig államférfinak, félig afféle varázslónak látom őt, aki vakon veti alá magát egy új, divatos talizmán álmának: két, egymásra szegezett pálcikának”. És mégis: valami azt súgja, hogy itt Bizáncban, a tenger zúgása és a piac zsivaja ellenére mégiscsak csend honol; hogy talán itt, a mozaikok alatt, a kereszt szárainak metszéspontjában megnyugodhat valamelyest a hazátlan lélek. Ha csak egy időre is...

az egész

Az a magafajta nyugati jöttmentek baja – szusszan a mesterember –, hogy mindent, örökösen szétcincálnak, darabokra szednek, felboncolnak, minden egyes lépésnél azt kérdezgetve: miért, miért? És aztán tovább szeletelnek, és még tovább, hátha a miértre a válasz ott lapul majd valahol a dolgok alján. Nagy ügybuzgóságukban megfélemedeznek arról, hogy a „miért” két értelmét megkülönböztessék, és a „mi okból” kérdésre adott választ ne vonatkoztassák hebehurgyán a „mi végre” kérdésére is. A részek ismerete elvezethet ugyan az előbbihez, de alig hinném, hogy választ adhat az utóbbira. Az már az egészre tartozik.

Ha mindenhol két, egymásra fektetett pálcát látnék, sose lennék képes keresztet ábrázolni; ha örökösen színes kavicsokat morzsolnék az ujjaim között, soha egy huncut angyalszárny kirakásáig, egy szárny egyetlen pihéjéig nem jutnék el, nem szólva a szemérről, arról a tekintetről, a megzabolázóról, a mértékadóról, amiről az előbb olyan szépeket beszélt. Én a mozaikkockákban, a halomban heverő kövekben is az eljövendő kép lehetőségét látom, a tisztelt úr meg a képben is csak mozaikkockákat számlál; mint ahogy erős a gyanúm, hogy saját lelkének tükrébe, ha belepillant, még ott sem arcot talál, hanem tulajdonságainak összehordott mozaik-kövecseit... Ha nem tévedek, olyan vidékről érkezett, ahol roppant kevés a fény. Máskülönben miért hajolna mindig annyira közel a dolgokhoz, ha szemügyre akarja venni őket?

*

Konstantinápoly sikátoraiban bizonyára szép számmal akadt jobb vagy rosszabb hírű, szűkösebb vagy tágasabb, hírhedt vagy ismeretlen, ütött-kopott söntés, vendégfogadó, italmérés, csapszék, és alighanem jó néhányat végig kellett látogatni, míg a költőre meg a mozaikművesre rábukkantunk. Így, már jócskán éjfél felé, kissé zúgó fejjel és könnyed, ámbár nem kimondottan egyenes léptekkel térhetünk meg a szállásunkra, hogy még egyszer fellapozzuk az inkriminált verseket; ruhánkba keleti dohány fanyar füstje és bő olajban ropogósra sült apró halak illata itta be magát; halántékunkon verejtékcseppek gyöngyöznek a kaptatókon. Ujjbegyeink, amelyekkel a lapokat forgatjuk, a kupák peremén kilöttyent különféle boroktól, mi tagadás, módfelett ragacsosak. Mégis jólesik a megszokott kötetet felütni a szakadékos bizánci éjszakában; ujjaink mintha fogódzót lennének a lapokon, akárha hajókorlátot markolnának a Boszporusz hullámverésében. Valahonnan messziről, mintha a vizek legaljáról érkezne, idáig hallik a nagy harang kondulása. Ez nem a bizantinológusok történeti városa: ez a lélek réve, az örök Byzantium, amit csakis álomban lehet megpillantani.

folytatjuk

1. Az olyan általános történeti áttekintéseket leszámítva, mint a Gibbon-féle *The Decline and Fall of the Roman Empire*, mindössze kettőt: az egyik W. G. Holmes *The Age of Justinian and Theodora* (1905) című könyve, a másik az O. M. Dalton-féle *Byzantine Art and Archeology* (1923). Ezen kívül még egy inkább vallástörténeti témájú könyv szolgált számára ihletforrással, egy bizonyos Mrs. A. Strong által jegyzett kötet, a beszédes című *Apotheosis and After Life* (1915). ↑
2. A két Bizánc-verset Jékely Zoltán fordításában idézem. ↑
3. Idézi: Gergely Ágnes, *Nyugat magyarja*, Szépirodalmi Kiadó, Bp., 1991. ↑
4. L. Empson, William, *Mr. Wilson on the Byzantium Poems*, in: *A Review of English Literature I* (July 1960) pp. 51–56. ↑
5. Pontosabban két vers megírásával: a másik a „Veronika kendője”. Idézi: Jeffares, Norman, *A Commentary on the Collected Poems of W. B. Yeats*, Palgrave-Macmillan, 1968, p. 352. ↑
6. Yeats a „gong” szót firkantotta oda W. G. Holmes Justinianusról szóló könyvének margójára ennél a mondatnál: „A hatalmas *szemantron* döntülésére – ama zengő deszkára, mely minden templom előcsarnokában függött, s melyet egy diakónus kongatott kalapácsokkal, a gyülekezetek összesereglettek...”. L. Jeffares, i. m. p. 354. ↑
7. „Vajon akadt-e azokban az időkben olyan látomásos ember – aki megfordult abban a templomban, melyet oly kevésbé teológiai bájjal neveztek el 'A Szent Bölcsesség'-nek –, vagy akad-e a mai korban olyan látó, aki Róma és Szicília mozaikjai között bolyongva ne ismerne rá a képre, amelyet lehunytt szemhéja mögött látott?” (*A Vision* III, 3.) ↑
8. *A Vision*, pp.190–191. Magyarul részben idézi: Gergely Ágnes, *Nyugat magyarja*, p.124, kisebb változtatásokkal. ↑
9. A következő idézetek forrása ebben a szakaszban mind: *A Vision*, pp. 191. és a következők. ↑